Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Факультет іноземної та слов’янської філології

Кафедра української мови та літератури

Овчаренко Єлизавета Дмитрівна

ПОЕЗІЯ ОКСАНИ ЗАБУЖКО: ПРОБЛЕМАТИКА, СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Спеціальність: 014 Середня освіта (Українська мова і література)

Освітньо-професійна програма: Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)

Галузь знань: 01Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник
________________ Л. М. Горболіс,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури
«____» ________________ 2021 року

Виконавець
__________________ Є.Д. Овчаренко
«____» ________________ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП…………………………………………..……………………..... 3

РОЗДІЛ 1. ПОЕЗІЯ О. ЗАБУЖКО В ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДЖЕРЕЛ…………………………………….…..... 7

1.1. Поняття стилю у філософській і літературознавчій теоретичній думці… 7

1.2. Поезія О. Забужко в оцінці літературознавців та критиків……………..... 16

Висновки з розділу 1……...…………………………………………............ 24

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМНО-СТИЛЬОВА ПАРАДИГМА ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ О. ЗАБУЖКО…………..……………………………..... 26

2.1. Проблемно-тематична парадигма поезії О. Забужко……….………… 26

2.2. Специфіка вираження індивідуального стилю в поетичних творах О. Забужко……………………………………………................................ 31

2.3. Екзистенційні мотиви лірики О. Забужко в контексті естетики постмодернізму……………………………………………….………… 41

Висновки з розділу 2…...…………………………………………............. 47

РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ О. ЗАБУЖКО В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ……………………..…. 48

3.1. Теоретичні засади методики викладання поетичної творчості в старшій школі…………………………………………………………..... 48

3.2. Вивчення лірики О. Забужко в контексті естетики постмодернізму…..... 55

3.3. Засвоєння теоретико-літературних понять та опрацювання літературно-критичних статей про поетичну творчість О. Забужко……………………… 62

Висновки з розділу 3……………………………………………............ 67

ВИСНОВКИ……………………………….……………………….…..... 69

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ……………………...……..... 73

ДОДАТКИ…………………………………………………………………… 81

ДОДАТОК 1. Постмодерні риси творчості Оксани Забужко………………... 81

ДОДАТОК 2. Тести за творчістю Оксани Забужко…………………………... 84

ВСТУП

Феномен творчості О Забужко має глибоке філософське підґрунтя і є відображенням переломного періоду в розвитку українського суспільства після сімдесятирічного більшовицького експерименту. Серед широкого загалу О. Забужко знана передусім як прозаїк. Проте лірика мисткині також заслуговує на увагу, особливо в контексті плюралізму напрямів і течій сучасного літературного процесу.

Мотиви поетичної творчості О Забужко найбільш ґрунтовно досліджували В. Агеєва [1; 2], Н. Зборовська [36], а також Н. Анісімова [4; 5; 6], І. Борисюк [11], О. Пашник [62], О. Шаф [86; 87]. Увага вчених була спрямована на дослідження мотивів та образів, трансформованих у ліриці О Забужко, які засновані на поєднанні загальнолюдського й інтимно-особистого. Особливості пізнавального осмислення буття з погляду постмодернізму викликали науковий інтерес Н. Тарасової та В. Люльки, які відводять Оксані Забужко провідну роль у функціонуванні цього напрямку в сучасному літературному процесі [76]. Дослідженню ідіостилю поезій О Забужко присвячено працю М. Шведової [88]. Автобіографізм у творчому доробку О Забужко досліджували О. Даниліна [22; 23], Т. Тебешевська-Качак [77].

Разом із тим, при всій різноаспектності досліджень, методика ознайомлення молоді з неординарною творчістю О Забужко не має достатнього наукового висвітлення. У ґрунтовному монографічному дослідженні Т. Яценко розкрито основні тенденції викладання новітньої української літератури в середній школі [91]. В іншому науковому дослідженні науковиця зосереджується на проблемі формування компетентного читача в умовах профільного навчання [92]. Прочитанню постмодерністської поезії у ранній юності присвячена методична розробка А. Фасолі [81]. Єдиним відомим напрацюванням із вивчення поезії О Забужко є робота з методики викладання поетичної творчості поетеси в закладах вищої освіти Л. Лавринович [42]. Вивчення творчості мисткині слова в середній школі залишається поза увагою науковців. На сучасному етапі розвитку

освітнього процесу, що характеризується переходом від технократичного до гуманістичного типу, коли значення естетичного виховання студентської та учнівської молоді невпинно зростає, важливо сформувати світоглядні естетичні цінності у відповідності до антропоцентризму.

Крім того, в методиці викладання літератури в середній школі відбулись зміни, суть яких полягає у пріоритетному значенні індивідуального авторського стилю і засобів його вираження над ідейною зорієнтованістю літературного твору, як це було донедавна. Тобто аналіз творчості письменника тепер вимагає ґрунтовної літературознавчої підготовки учнів, особливо у старшій школі. Наведене коло невирішених питань потребує однозначного з'ясування і систематизації, що зумовлює **актуальність проведення дослідження.**

Об'єкт наукового пошуку – поетична творчість О Забужко.

Предмет дослідження – проблематика, стильова специфіка поезії О. Забужко в контексті естетики пізнього модернізму і постмодернізму.

Мета дослідження – проаналізувати стильові особливості, проблематику поетичної творчості О. Забужко в естетико-світоглядному контексті епохи модернізму і постмодернізму.

Завдання, виконання яких забезпечить досягнення поставленої мети:

– означити зміст поняття «стиль»;

– визначити місце поетичної творчості О. Забужко в сучасному літературному процесі;

– дослідити погляди літературних критиків на творчість О. Забужко;

– на основі аналізу тематики та проблематики, тропіки, фоніки творів О. Забужко з'ясувати основні риси індивідуального стилю письменниці;

– окреслити естетичну природу провідних мотивів лірики О. Забужко;

– проаналізувати теоретичні засади вивчення лірики в старшій школі;

– розробити рекомендації щодо вивчення поетичної творчості О. Забужко як представника постмодерністського літературного напряму.

Методи проведення дослідження зумовлені характером поставлених завдань. Застосування теоретичних методів відбувалося на таких етапах

дослідження поетичної творчості О. Забужко: для вивчення інтертекстуальних й інтермедіальних зв’язків, а також для дефініції поняття «стиль» і виявлення особливостей українського постмодернізму задіяно прийоми порівняльного методу; за допомогою герменевтичного методу вдалося інтерпретувати текст як креативний продукт інтелектуальної діяльності митскині; прочитання поезій здійснено із залученням формального методу; для пояснення доцільності застосування певних поетикальних засобів задіяно біографічний і психоаналітичний методи дослідження літературних явищ; складові структури індивідуального авторського стилю згруповано типологічним методом; постколоніальний світогляд пояснено за допомогою порівняльно-історичного методу.

Наукова новизна проведеного магістерського дослідження полягає в осмисленні поетичної творчості О. Забужко в естетико-світоглядному контексті й позиціонуванні означеного літературного доробку в сучасному літературному процесі. Новаторськими є напрацювання щодо вивчення творів поетеси в профільних закладах суспільно-гуманітарного напрямку в рамках спецкурсу «Український постмодернізм», який пропоновано ввести з 1 вересня 2027 року разом із запровадженням трирічної старшої школи (12-річної середньої). Тематичний блок «Естетика поетичної творчості О. Забужко» в рамках варіативного обов’язкового компонента запропоновано вивчати в комплексі з тематичними блоками вивчення естетики поетичної творчості Ю. Андруховича, О. Ірванця.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в систематизації зображальних і світоглядних чинників індивідуального стилю О. Забужко усвітлі естетичної метакатегорії «естетичне». Основні положення роботи можуть бути використані для поглибленого наукового дослідження естетики постмодернізму як літературного напряму з метою його вивчення у середній школі суспільно-гуманітарного профілю.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичного забезпечення формування і реалізації варіативних предметів

вивчення, а також формування компетентностей за змістом спецкурсу за вибором у процесі вивчення української літератури в старшій школі.

Апробація результатів. Результати дослідження та шляхи їх впровадження за темою обговорювалися на конференціях різних рівнів; Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Філологія, лінгводидактика, професійна комунікація в науковому дискурсі» (Суми, 2020), Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 2021), Усеукраїнській науковій конференції молодих учених «Сумщина в історико-філологічному вимірі» (Суми, 2021).

Публікації. За темою дослідження здійснено дві публікації: Овчаренко Є. Художня модель образу жінки в поезіях Оксани Забужко: (Актуальні питання філології та методології: зб. статей студентів Суми СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020 С. 248-251), Проблемно-тематична парадигма поезії Оксани Забужко: (Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки: зб. наукових праць викладачів і студентів: Випуск IX. Глухів: ГНПУ імені О.Довженка, 2021С.137-140).

Структура роботи. Логіка дослідження зумовила структуру роботи. Дослідження складається зі вступу, де зазначено актуальність, мету, завдання, об’єкт, предмет, методи, наукову новизну, практичне значення, апробацію і впровадження результатів, публікації; першого розділу, у якому схарактеризовано поезію О. Забужко у теоретико-літературознавчому джерелі; другого розділу, присвяченого вивченню проблемно-стильової парадигми творчості О. Забужко; третього розділу, де матеріал про специфіку вивчення творчості О. Забужко в школі. У висновках подано узагальнення досліджуваного матеріалу відповідно до теми роботи «Поезія Оксани Забужко: проблематика, стильові особливості». У додатках вміщено наочні та ілюстративні матеріали, що допомагають репрезентувати досліджувану тему. Список використаних джерел складається із 93 позицій. Загальний обсяг роботи – 86 сторінок.

РОЗДІЛ І
ПОЕЗІЯ О. ЗАБУЖКО
В ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИРСКУРСІ

1.1. Поняття стилю в літературознавчому осмисленні

На кожному етапі свого культурного розвитку людство сповідувало певні цінності й дотримувалося відповідних світоглядних орієнтирів, які в сукупності становлять естетику тієї чи іншої доби. Твори мистецтва свідчать про наявність певних типологічних рис, характерних для всіх видів культурної діяльності людського суспільства в певний період розвитку. Сукупність цих рис утворює стиль тієї чи іншої доби, тобто значення поняття стиль поширюється не лише на твори мистецтва і їх складові компоненти, а й на результати впливу мистецтва на естетико-світоглядні погляди суспільства, його стиль життя.

Загальнонаукове трактування поняття «стиль», як і більшість філософських категорій, ґрунтується на базі античного фонду. Первісне значення латинського «stilos», як відомо, застосовувалось для номінування палички, якою писали на спеціально обладнаних табличках. Згодом семантика терміна «стиль» поширилась на нематеріальні явища і процеси, результатом яких була систематизація й унормування певних визначальних рис. Усвідомлення стилю як сукупності типологічних прикмет бере початок від античних поетики і риторики, коли почалося диференціювання ораторської промови на високий, середній і спрощений стилі. У наступні періоди розвитку філософсько-естетичної думки і дотепер поняття стилю, зазнаючи еволюційних модифікацій, ґрунтується на античному його розумінні як сукупності характерних рис чи канонічних правил, на які митець повинен зважати.

Гегель на основі філософсько-естетичних узагальнень, розрізняє церковний і оперний стилі в музиці, стилі історичних картин і жанрових творів – у живописі. Таке розуміння стилю поєднує в собі спосіб утілення того чи того

художнього матеріалу з відповідністю до вимог певного виду мистецтва. Тобто поступово з'являється усвідомлення стилю як невід'ємного атрибута культурної сфери людського буття. О. Шпенглер трактує стиль як один із інструментів характеристики культури і певних етапів її розвитку. Н. Гартман, розглядаючи смисл великого стилю, який домінує в певні історичні періоди, пояснює відмінності між його явищами диференціацією стилів окремих спільнот, соціальних і територіальних суспільних груп, а найважливіше – індивідуальних особливостей стилю окремого митця.

На перший погляд, у сучасних умовах культурного розвитку людства поняття «великий стиль» (стиль епохи) втратило своє первісне значення, тому що теперішній художній процес характеризується відходом від канонів, а також інтеграційними міжстильовими процесами. Теоретики новітньої філософської думки, характеризуючи сучасну епоху, сходяться на тому, що «у наш час зустрічаються всі часи і простори відразу» [44, с. 61]. Разом з тим щодо проблеми функціонування стилів раціональною визнаємо позиціюД. Кучерюка: «Не можна погодитися з твердженнями, що сучасна епоха втратила стильову визначеність, оскільки час «великих стилів» – у далекому минулому. Динамічність полістилів вказує на зміну способів стильового самовиявлення часу в мистецтві і художньому слові. Ускладнилась структура стилю як найчутливішого духовного інструмента культури, де стилі минулих епох зі своїми культурними цінностями входять у сучасну епоху. У широкому розумінні, як і раніше, неможлива творчість митця без власних стильових рис, як і стилю без етнонаціонального духу» [44, с. 163].

Існування тісного зв'язку літератури з філософією вплинуло на формування понятійного апарату літературознавчої науки. Разом із тим літературознавче осмислення поняття «стиль» має естетико-психологічну природу з огляду на те, що в художній літературі засобами мови твориться вигаданий художній світ.

У сучасному літературознавстві немає єдності поглядів на визначення поняття «стиль». Автори підручника для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів «Теорія літератури» для об'єднання методів певного

періоду послуговуються терміном «напрям»: «Кожний художній метод (за винятком хіба що модернізму) має відповідний літературний напрям. Напрям користується певним методом, заснований на ньому. Літературний напрям – це конкретно-часовий визначник художнього методу. Адже метод як шлях художнього пізнання не обмежений часовими та географічними рамками, хоч і є історично зумовленим. Напрям же є спільністю митців на основі методу; він пов'язаний з певною добою та країною(країнами)» [14, с. 343]. Художні методи є характерними як для окремого літературного напряму, так і для індивідуального стилю автора. Термін «стиль» для позначення типологічних рис певної епохи вважається застарілим [14,с. 342] і застосовним в основному щодо номінування індивідуальних художніх особливостей творчості певного митця, індивідуального втілення його художнього методу [14, с. 344–346].

Є. Васильєв у підручнику для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів «Теорія літератури» визначає стиль як сукупність художніх особливостей літературного твору, вказуючи при цьому на багатогранність поняття стилю як художніх особливостей творчості окремого письменника, групи письменників (течії або напряму) чи літературної доби загалом. У результаті аналізу існуючих у літературознавстві поглядів учений доходить висновку, що найбільш правильним і найпоширенішим у науці про літературу є трактування стилю як індивідуальної творчої манери окремого митця слова, яка узгоджується не тільки з визначеним художнім методом, а й з авторською самобутністю. Таке розуміння стилю походить з античних часів, коли існувала пряма залежність між стилем і характером, внутрішнім світом творчої особистості [14, с. 344].

Важливою складовою осмислення поняття «стиль» є розуміння категорії напряму, що постала в культурології в другій половині XVI-го століття і тісно пов'язана з художнім методом. Тобто кожен літературний напрям має низку характерних типологічних ознак, які вирізняють його з-поміж інших темпорально обмежених періодів історичного розвитку людської спільноти на певній території. Про становлення літературного напряму свідчить наявність конкретної естетичної

програми у широкого загалу митців. Проте це не означає, що елементи чи принципи естетичного світогляду сформованого літературного напряму (стилю) були відсутніми на попередніх або наступних етапах культурного розвитку. Наявність характерних ознак реалізму, символізму, бароко, тощо спостерігаємо в літературних творах від найдавніших часів і дотепер, але ці ознаки використовувалися довільно і не були оформлені в окремий напрям (стиль), тому що понятійне начало цього терміну походить з доби бароко. Способи вираження творчого задуму митця, наявність яких фіксуємо в різних літературних напрямах, називають художніми методами, дифузна природа яких сприяє їхній взаємоінтеграції. Крім того, різні художні методи поєднуються як у літературному напрямі, так і в індивідуальному стилі митця слова.

Для сучасного літературного процесу характерна взаємопроникність різноманітних напрямків і стилів, що надає особливої ваги індивідуальному авторському стилю і методології його дослідження. Тому, як видається, слушною є позиція академічного видання [14] за якого стиль означає єдність індивідуальних особливостей поетики, риторики, синтаксису й естетико-світоглядних поглядів окремого автора, а сукупність хронологічно обмежених типологічних ознак результатів літературної творчості групи митців – напрямом.

У «Літературознавчій енциклопедії» ідеться про важкий, легкий, орнаментальний та ін. стилі. На основі означених показників стилю критик має змогу визначити індивідуальний стиль автора (до певної міри ототожнюється з поетикою), оскільки літературно-стильову течію започатковує непересічний митець слова або гурт митців слова, об'єднаних у групи, школи, угруповання тощо, а їхній доробок та художньо вмотивована естетична платформа вирізняється індивідуальністю з-поміж інших [45, с. 433–435]. Автори «Літературознавчої енциклопедії» для позначення типологічних ознак письменства конкретногоісторичного періоду застосовує термін «стиль доби» [45, с. 435].

Схожих поглядів дотримується М. Моклиця, поділяючи літературний стиль на спільність художніх засобів, які вирізняють групу митців слова на фоні

загального літературного процесу, і сукупність художніх засобів у мові творів одного митця [54, с. 441].

Д. Чижевський в «Історії української літератури» застосував до літературного процесу стилістичний аналіз і запровадив «принцип маятника», суть якого полягає в перманентній зміні протилежних ідей. Тобто відбувається рух від ratio до emotio, від унормованості, ясності й мовної чистоти – до складної форми, прихованого змісту й оригінальності мови. Ураховуючи типологічні риси певних етапів історії літератури, учений запропонував стилістичну періодизацію розвитку літератури [84].

П. Білоус наводить синтезоване трактування літературознавчою наукою сутності стилю: «... ідейно-художнє явище, яке однаковою мірою стосується форми і змісту літературного твору; <...> формотвірне начало, яке виявляється в характері образотворення, особливостях композиції, інтонації та мові твору» [8, с. 266]. При цьому науковець пріоритетним виявом стилю вважає індивідуальний стиль автора, відзначаючи також самобутність стильових домінант в певні періоди розвитку літератури [8, с. 267]. Для визначення художньої манери невеликої кількості літературних творів, а також образно-мовної системи, заснованої на домінуванні одного з прийомів художнього вираження застосовує термін «стильовий різновид» [8, с. 276]. П. Білоус надає цілком влучне і лаконічне визначення стилю «... це формотворча система, принцип організації художнього світу» [8, с. 284].

Літературознавча наука виробила структурну організацію поняття «стиль», яке ототожнюється з поняттям індивідуального стилю автора. П. Білоус наводить такі структурні компоненти стилю: «... тропіку (художні прийоми), риторику (стилістика, мистецтво викладу), мову (лексика в прямому і переносному значенні, полісемія, фоніка)» [8, с. 270].

Мова автора літературного твору є найбільш ефективним засобом вираження змісту твору та основним показником індивідуального авторського стилю. Як засіб зовнішньої форми літературних творів словниковий склад креативу письменника, за умови його майстерного застосування, слугує

потужним інструментом вираження внутрішньої форми означених творів. Аналіз складу лексики за походженням, за сферою вживання, а також фразеологічних одиниць дає можливість виявити характерні ознаки індивідуального авторського стилю і встановити зовнішні та внутрішні чинники, які вплинули на становлення творчої індивідуальності, сформували її естетичний світогляд.

Засобом контекстуально-синонімічного увиразнення індивідуального стилю митця слова є тропи. В. Назарець традиційно вважає тропи контекстуальними синонімами, які, позначаючи предмет, вживаються у невластивому для них значенні [14, с. 205]. Автор «Літературознавчої енциклопедії» Ю. Ковалів визначає троп як «... незвичне, семантично двопланове слово чи словосполучення, вжите у переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації внутрішньої форми» [45, с. 503]. У традиційному літературознавстві виділяють три способи формування тропів на основі металогічних категорій: контигуальний, компаративний та контрастний. Утворені контигуальним способом метонімія і синекдоха поєднують суміжні предмети чи явища, надаючи словесному зображенню смислову цілісність. Компаративний спосіб (метафора, гіпербола, літота) стимулює актуалізацію семантично значущих елементів художнього мовлення в процесі порівнювання тих чи інших явищ об’єктивної дійсності. Контрастним способом утворені іронія й оксиморон.

Результати аналізу тропіки авторського стилю розкривають логіко-естетичну парадигму світогляду не лише окремого митця, а й художньої течії, художнього напряму, до яких належав цей митець слова, а також указують на домінуючу концептосферу означеної епохи.

Психологія літературної творчості визначає фундаментальні засади індивідуального стилю автора і зазнає найбільшого впливу зовнішніх матеріальних і нематеріальних чинників. Установлюючи складові чинники літературного стилю, а саме: світогляд і манеру зображання, яка виражається в трактуванні теми, використанні жанрових форм і формально-змістових особливостях творів [8, с. 270], психологія літературної творчості завжди

залежала від домінуючих тенденцій тієї чи іншої епохи; за висловом М. Моклиці, «...коливання відбувалось між раціоналізмом та ірраціоналізмом» [54, с. 67].

Світоглядні особливості індивідуального стилю формуються в ході психіко-біографічного становлення митця як людської особистості. Значний уплив на формування естетико-світоглядних поглядів мають, окрім соціокультурного середовища, сімейні стосунки та родинне виховання. Ураховуючи фізіологічні особливості дитини, дорослі виявляють її творчі нахили, які в юності, як правило, проявляються у спробі творчого вираження. У такий спосіб формується творче покликання особистості, яке збігається з волевиявленням людини займатись творчою діяльністю і є передумовою становлення справді індивідуального авторського стилю. Протягом усього життя творча особистість удосконалює свій стиль, працює над його неповторністю і якістю наповнення. Крім того, світоглядні чинники індивідуального стилю письменника визначають тематичну зорієнтованість його творчості. Тобто для кожного митця існують певні зацікавлення, на які він спрямовує свої творчі зусилля. Історичні події, громадянська позиція, любовні переживання – це теми, що були провідними у творчості багатьох письменників і стали ознакою їх індивідуального стилю. Психологічний тип темпераменту впливає на результат сприйняття митцем явищ об’єктивної дійсності й подальшої їх інтерпретації в продуктах своєї творчості, що формує принцип організації художнього матеріалу. Результат осмислення й оцінки дійсності прямо залежить від світоглядних орієнтирів митця слова, в основі яких лежить набута упродовж життя система цінностей. Крізь призму своїх ціннісних переконань письменник розглядає широкий спектр явищ і процесів, тобто відбувається становлення проблематики творчості письменника. Здатність вчасно і критично реагувати на злободенні виклики суспільного життя виражається в умінні професійно підняти нагальні питання й адресувати їх в правильному напрямку. Ця фахова риса письменника впливає на його творчий темперамент і частково визначає хід розвитку його стилю. Наведені вище чинники індивідуального стилю становлять матеріал длятворчості.

Цілковите становлення індивідуального авторського стилю реалізовується в манері зображення, параметрами якої є: метод зображення, трактування теми, використання жанрових форм, формально-змістові чинники творів, самобутність мови творів [8, с. 271–276].

Метод зображення утворюють прийоми, характерні для певного літературного напряму. Кожен митець сприймає навколишню дійсність відповідно до особливостей своєї психіки і творче вираження відбувається також з урахуванням цих особливостей. П. Білоус наводить такий ряд залежностей: «Романтичні натури тяжіють до прийомів, притаманних романтизму; раціональноаналітичні – до реалістичного методу, інтроверти (зосереджені на внутрішньому світі) прагнуть реалізувати себе в імпресіоністичній чи психоаналітичній творчості, екстраверти (повернуті до зовнішнього світу) схильні до описовості, обсервації <...> дійсності тощо» [8, с. 271]. Тобто на індивідуальний стиль митця впливають як психологічна складова, так і стильові прикмети епохи. Пізнавальна діяльність людиною зовнішнього світу налічує декілька десятків ключових концептів, на основі яких формується тематична диференціація літературної творчості. Це означає, що впродовж свого розвитку людський інтелект постійно опрацьовує весь спектр тем, і для митця слова творче завдання дуже часто полягає не у тому, про що писати, а в тому, яким чином висвітлити обрану тему, що у творчості багатьох митців під різним кутом зору поставала предметом зображення.

Характерні для класицистичної традиції добір і використання жанрових форм відповідно до певних норм і правил у сучасному літературному процесі мають мотивоване авторським задумом застосування, що породжує жанрове розмаїття. Розвиток інтернет-спілкування сприяє формуванню нових жанрових утворень, до яких у своїй творчості звертаються письменники. Яскравим прикладом є роман О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» (1996), зовнішня форма якого має жанрові ознаки мегапопулярного тоді на Заході писемного інтернет-блогу, який своєю чергою постав із монологічного мовлення учасників телевізійних реаліті-шоу. Вибір жанру залежить як від особистісних

якостей письменника, так і від майстерності, тематики і проблематики його творчості. Індивідуальний стиль митця слова відображається у виборі жанрових форм і коректності їх застосування чи видозміни.

Формально-змістові чинники творів, до яких у першу чергу належать композиційні прийоми, демонструють індивідуальний стиль письменника, його ставлення до традиційних способів композиційної організації літературного твору, а також формують думку про естетико-світоглядні погляди митця. Поетика і стилістика літературного твору мають свої прикметні особливості і складають самобутність мови письменника – поняття, яке в цивілізованому суспільстві нероздільно пов'язане з етикою і культурою мови. Самобутність мови письменника означає передусім досконале володіння найкращими зразками мовленнєвої діяльності свого народу і дотримання встановлених на основі цих зразків норм мови. Тобто культуромовна і лінгвістична компетентності письменника як мовної особистості є відображенням його індивідуального авторського стилю.

Підсумовуючи найбільш відомі концепції тлумачення поняття «стиль» у літературознавчій науці, можемо зробити такі узагальнення.

1. Становлення й розвиток чуттєвої культури людини відбувалися не хаотично, а в тісному взаємозв’язку з характерними особливостями загального розвитку певної суспільної єдності, обмеженої територіальними і хронологічними факторами.

2. Літературознавче трактування стилю базується на філософсько-естетичних положеннях, суть яких полягає у двоякому розумінні стилю: як розмаїття виявів людської індивідуальності і як сукупність знакових відмінних властивостей, способів і принципів художнього мислення, типових для певного періоду культурного розвитку.

3. Поняття індивідуального стилю митця слова структурно складається з лексики, тропіки, риторики і базується на світоглядних чинниках, а також манері зображення.

4. Індивідуальний стиль автора літературного твору перебуває в тісному

зв'язку з культурою мови. Найвищим рівнем майстерності митця слова вважають досконале володіння всім багатством виражальних засобів мови, за допомогою вживання яких автор досягає бажаного впливу на реципієнта, не порушуючи мовних норм.

1.2. Поезія О. Забужко в оцінці літературознавців та критиків

Скандальний дебют прозового твору О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» (1996) забезпечив їй стабільну популярність серед читачів і неоднозначне трактування творчості літературними критиками. Поетична творчість мисткині, частково зберігаючи інтертекстуальні зв'язки з її прозовими творами, також не знаходить однозначної оцінки в знавців літератури. Ю. Шерех у передмові до збірки «Автостоп» відзначив новаторський для української літератури спосіб художнього відображення дійсності, крізь призму становлення і розвитку чуттєвої культури людини: «О. Забужко говорить про речі, про які досі в українському мистецтві так не говорилося, часто так одверто, в таких подробицях, що дух переймає, падають усі завіси, і солодко, і страшно стає, і мимоволі думається – Боже великий, чи можна так невимушено, так просто про саму себе (бо в ліриці скрізь про саму себе), про своє тіло й душу прилюдно говорити, чи можна виносити такі речі на юрбу» [89, с. 9]. Однозначно негативною щодо оцінки творчого методу О. Забужко є позиція Ж. Дусової [26].

Літературознавча наука детермінує два види літературно-художнього образу, які поділяються на: автологічний тип художнього образу, до якого належить гротеск, і металогічний тип художнього образу, за принципом якого утворюються символ, алегорія, підтекст [14]. Дебютувала О. Забужко в літературі не прозою, а поезвєю. Її перша збірка «Нельотна погода» побачила світ у 1985 році з назвою «Травневий іній», яка була нейтральною і не мала протестного підтексту, тому була дозволена редакторами. Деякі поезії з цієї збірки увійшли до книги «Друга спроба» (2005), куди авторка відібрала свої кращі твори всіх років, причому в їх початковому варіанті, без редакторських

правок. Тому оцінюючи поетичну творчість О. Забужко, літературознавці в основному беруть поезії зі збірки «Друга спроба» як джерельний матеріал.

Різноаспектним фаховим аналізом поетичної творчості О. Забужко є рецензія на збірку поезій «Друга спроба», підготовлена В. Агеєвою «Світ, як він є, не для нас, але сам собою...» [2]. Знана літературна критикиня однозначно зараховує поетичний доробок О. Забужко до цінних надбань сучасної української літератури. Аналізуючи поезії О. Забужко, В. Агеєва виділяє низку художніх образів як авторських форм відображення дійсності, в основі яких лежить первинний чуттєвий образ. Стилістично домінантним у поезіях О. Забужко є образ митця, якому підпорядкована уся система художнього образотворення. Тобто реальність творчого пошуку постає не у формі її осмислення, а у формі безпосереднього сприйняття через усю гаму естетичних цінностей. У вірші «Пам’яті проклятих поетів» чуттєва культура О Забужко наділяє митця слова роллю Божого обранця з особливим даром, самостійно орудувати яким обдарована творча особистість не має права [2, с. 29]. Літературно-художні образи поезій О Забужко формують характерний для мистецтва слова динамічний образ об’єктивної дійсності.

Серед провідних мотивів лірики О. Забужко літературознавиця В. Агеєва відзначає характерні для постмодерністської і модерністської естетики мотиви пророцтва, трансцендентності, топосів магічного задзеркалля, «третього ока», що в узагальненому вигляді проявились в одній із пізніших поезій «Ушкодження роговиці». Лірична героїня поезії через офтальмологічну хворобу приходить до умиротвореного світлого одужання, що є фіналом вірша. «Очищення стражданням якраз і повертає спромогу прозирати крізь поверхні, останні завіси і покрови», – так В. Агеєва трактує постання у світогляді ліричної героїні О. Забужко «третього ока» [2, с. 9].

Оригінальний погляд демонструє В. Агеєва на характерний для творчості митця мотив творчого буття. Аналізуючи ряд поезій О. Забужко про долю пророка, літературознавиця поєднує долю пророка з долею поета і пропонує таке визначення поезії у сучасному світі: «Поезії, яка у своїй самодостатності не

потребує ні визнання, ні аудиторії, бо одне її існування вже стає доказом її необхідності, а спонука до писання непідконтрольна самому творцеві, котрий і сам є чиїмось творивом» [2, с. 10]. Творчий неспокій митця слова відображено модерністськими символами [2, с. 16].

У творчості мисткині В. Агеєва виявляє мотив визначення ролі поета в становленні духовної культури народу і його світогляду. Поет в О. Забужко оцінює владу слова, усвідомлює результати його впливу, дбає про незаангажованість поезії. Разом із тим митець наділений яскравістю, він керує стихією, перетворюючи хаос у бездоганні форми. Диригент в О. Забужко виступає синонімом до слова Бог [2, с. 21–23]. Поетеса підносить митця на таку висоту, де естетичні категорії втрачають свою значимість, замінюючись метакатегорією естетичного, причому авторка визначає характерне для всіх поетів прагнення досконалості форми. В. Агеєва, оцінюючи трактування О. Забужко ролі поета і його таланту, зазначає, що «...ліричні герої О. Забужко постають ригористичними і непоступливими ревнителями своєї віри. Усі вони відчувають приналежність до єдиного братства, цеху, вміють умить пізнати собі подібних...» [2, с. 23].

Аналізуючи у віршах О. Забужко проблеми творчої особистості, В. Агеєва зауважує, що у своїй поетичній творчості мисткиня говорить про жіноче тіло, материнство, особливості реалізації творчого потенціалу поетом-жінкою. Користуючись характерною для модерністських напрямів трансформацією образів і мотивів, О. Забужко у поезії «Задзеркалля: Пані Мержинська» створює вигаданий світ, у якому живе Лариса Косач-Мержинська – нереалізований геній Лесі Українки. В. Агеєва влучно формулює тезу про те, що О. Забужко як сучасна поетеса «...зважується змоделювати паралельну мінус-біографію великої попередниці» [2, с. 24]. За сюжетам О Забужко, на думку В. Агеєвої, надто дорого для митця вартує можливість реалізувати свій творчий потенціал виключно коштом особистого щастя: «...йдеться знов же про аскезу, самотність зречення як про найнеобхіднішу передумову творчості. Гріх профанування святощів карається з романтичним безоглядним максималізмом»

[2, с. 27].

Типовий для української літератури мотив зв'язку поколінь В. Агеєва розглядає в ліриці О. Забужко крізь призму родинної пам'яті духовного спадку, отриманого від батьків. Поезія «В наскрізнім промінні холодного, злого світанку...» пройнята прежитим батьками страхом колоніальної дійсності, який рецензент детермінує синкретичним висловом «травматична пам'ять» [2, с. 31].

Любовні мотиви в поетичній творчості О. Забужко позначені естетикою модернізму і постмодернізму. В. Агеєва бачить у ліриці О. Забужко реальні події не в реальному житті. Вони заховані у внутрішньому світі ліричних героїв, зв'язок із яким установлюється через сон, на інтуїтивному рівні підсвідомості. Кохання в О. Забужко – це абсолютна взаємопроникність і утворення спільної пам'яті і сновидінь. Тобто свою ліричну героїню О. Забужко бачить цілком самодостатньою особистістю, здатною, переймаючись суспільно-політичними проблемами, мислити по-чоловічому, навіть уві сні. Таким чином відбувається характерне для постмодернізму відображення справжніх подій поза межами реального часопростору, що не залишає місця для існування раціонально мислячої людини. В. Агеєва демонструє, як через любовні мотиви віршів О. Забужко розкривається громадянська позиція ліричної героїні, яка на вселюдські питання має жіночу відповідь, зорієнтовану на гуманне ненасильницьке вирішення одвічних проблем міжособистісних і міжетнічних конфліктів: «Сучасна авторка має сміливість пропонувати проект нового світопорядку, нового царства, яке zречеться спадку героїв-здобитчиків, культу переможців» [2, с. 13]. Шлях до цього світопорядку у ліричної героїні поезії «Клітемнестра» пролягає через помсту. Прикметно, шо О. Забужко, а також літературні критики вважають примітивне вбивство актом найвищої помсти Клітемнестри Агамемнонові. Декларуючи гендерну рівність і жіночий інтелект, поетеса не трансформує античний мотив у сучасний часопростір, не наділяє ліричну героїню достатнім інтелектом для реалізації більш вишуканої помсти. Адже її Клітемнестра не намагається вникнути в найпотаємніші думки свого ворога, для того щоб знищити його морально, примусити духовно страждати,

божеволіти. В. Агеєва, розглядаючи жінку в конфліктній ситуації як один із суб'єктів протистояння, бачить жіночу помсту як убивство «...як акт остаточного розриву з традиційною маскулінною ідеологією» [2, с. 14]. Тобто заявляючи про жіночу ідеологію у вирішенні протистоянь, ліричне героїня, здійснюючи насильницький акт, перетворюється на пересічного воїна-вбивцю. З огляду на вищенаведене можемо констатувати неповною мірою реалізацію зображальних чинників індивідуального авторського стилю, передбачену естетикою постмодерністського напряму літератури.

Отже, опираючись на творчий метод О. Забужко, В. Агеєва відзначає відчуття втрати реальності і співвіднесеності з опредметненою матерією. Оцінка В. Агеєвою лірики О. Забужко ґрунтується на дослідженні мотивів, тематики, проблематики і системи художніх образів, поступово підводить до висновку про відповідність творчості поетеси естетиці модернізму.

Інша дослідниця творчості О. Забужко В. Мислива, розглядаючи поезію «Задзеркалля», підкреслює «О. Забужко повертає нас до питання фатуму, до аксіоми, що ми наперед маємо вготоване нам життя, власні перемоги й поразки, бо й уві сні пані Мержинська марить ненаписаною «Одержимою», розуміючи, що проживає не своє життя...» [51]. Така інтерпретація мистецької природи суголосна естетичному світобаченню модернізму і його напрямів, які, відкидаючи закономірності, наділяють світ дезорганізованістю, що становить норму людського існування.

О. Шаф на основі дослідження творчого комунікування О. Забужко і Лесі Українки в контексті феміністичної критики виявляє культурне комунікування між ними, яке формує ряд ціннісних пріоритетів: важливість духовної незалежності й особистої свободи, фундаментальний для феміністичного канону пріоритет «любові-як-служіння», усвідомлення власної інтелектуальної потенції реагувати засобами художньої мови на суспільні виклики й утверджувати культурну валідність нації. Дослідниця визначає прочитання О. Забужко творчості Лесі Українки як наукове, що виявляється у «психологічно-філософсько-історичній змістовій домінанті, в етичному ідеалі духовного

аристократизму, у викритті катастрофізму національної історії, у зверненні до типу обраної, «богонатхненної», піднесеної над загалом жінки-митця» [86, с. 247]. Знайдені дослідницею творчості О. Забужко спільні риси творчого комунікування з Лесею Українкою свідчать про наявність результату фемінннного художнього мислення, який репрезентовано у вигляді своєрідного художнього світу [86, с. 248]. Лесю Українку разом з О. Кобилянською дослідники історії літератури вважають першими представницями українського фемінізму, що постав як літературна течія наприкінці XIX ст. [76, с. 32]. Тому інтертекстуальність мотивів і образів поетичної творчості О. Забужко, частково ґрунтуючись на світовій культурній спадщині, базується на їх феміністичній інтерпретації Лесею Українкою.

Автори колективної праці про концепт жіночності у літературі постмодернізму Н. Тарасова і В. Люлька, апелюють до творів О. Забужко як однієї з «найдостойніших представниць українського постмодернізму» [76, с. 30], підтримують позицію тих літературознавців,які вважають творчість О Забужко «зразками високої лірики» [76, с. 32]. Оглядово торкаючись історії розвитку фемінізму в українській літературі, автори розвідки відводять Оксані Забужко належну роль, яка є відображенням органічного розвитку вітчизняного фемінізму на сучасному етапі. Н. Тарасова і В. Люлька вбачають провідним у творчості О. Забужко мотив жінки (жіночності), який допомагає по-новому розкрити вічну тему кохання: «...кохання для мисткині – хвороба, від якої важко вилікуватися, бурний потік,з якого майже неможливо вийти» [76, с. 33]. Кохання у більшості поезій мисткині – безрадісний стан, у якому людина балансує між життям і смертю, світлом і темрявою, єднанням і розлукою. У світлі феміністичних поглядів дослідники жіночого концепту у творчості О. Забужко відзначають те, що її лірична героїня повинна бути, перш за все, самодостатньою особистістю.

Аналізуючи поетичну творчість О. Забужко, Н. Тарасова і В. Люлька стилістичною домінантою кожної зі збірок поезій уважають певну композиційну завершеність, що виявляється в інтертекстуальних зв’язках кожного наступного

вірша з попереднім: «Наступний твір немовби доповнює, розширює, а подекуди й заперечує попередній, надаючи йому певногозавершення й стрункості» [76, с. 35]. Скомпоновані за тематичним принципом, перші чотири збірки поетеси «Нельотна погода», «Диригент останньої свічки», «Автостоп», «Новий закон Архімеда. Вибрані вірші» «…сприймаються як єдиний тематичний і змістовний світ, що має чітко окреслену систему провідних думок» [76, с. 35]. Крім мотиву жінки, автори розвідки провідними у творчості О. Забужко виділяють мотиви кризового стану суспільства, хвороб сучасного розуму, нереальності, суб’єктивного погляду на світ та гру [76, с. 35]. Новаторство О. Забужко дослідники вбачають у відкритті принципово нової системи образів та символів, які сформувались відповідно до естетико-світоглядних постулатів постмодернізму і відкривають сучасному читачеві необмежені можливості для духовного і культурного розвитку.

Дослідниця Н. Анісімова у двох своїх дослідженнях «Все іще можна зіграти інакше...»: театралізований «світ навиворіт» у поезії О Забужко» [4] та «Дидактична модель вивчення ліричних творів у школі» [10], аналізуючи застосування типологічного прийому, характерного для напряму постмодернізму, – трансформації образів і мотивів, детермінує знакові мотиви творчості поетеси і художні засоби їх вираження.

Виявляючи у творчості О Забужко модель театралізованого відчуття, Н. Анісімова визначає трансформовані з п’єси В. Шекспіра «Гамлет» мотиви і образи, художня функція яких у сучасній літературнійінтерпретації зводиться до створення нереального часопростору, що досягається шляхом поєднання функцій людини, актора і персонажа драматичного твору. Розкриваючи образ Офелії, О. Забужко створила уявний «світ навиворіт», для моделювання якого, за твердженням Н. Анісімової, майстерно застосувала систему прийомів ефекту очуження: умовність, невідповідність зображуваного і дійсності, обігрування прийому маски (внаслідок психічного розладу лірична героїня не може існувати поза роботою, що в поезії О. Забужко відображено неможливістю позбутися нав’язаної «маски»), уміння у знайомому раціональному побачити неординарні явища і процеси [4]. Як і більшість дослідників, Н. Анісімова наголошує на

яскраво вираженій театралізації поетичного світу О. Забужко, що переконує в превалюванні модерністського типу мислення поетеси.

Чітка громадянська позиція ліричних героїв феміністичної поезії з особливою гостротою постає у ряді поезій О Забужко, позначених постколоніальним світоглядом. Аналізуючи поетичний доробок поетеси в контексті естетики покоління вісімдесятників, Н. Анісімова значну увагу приділяє специфіці художніх засобів О Забужко, які становлять систему прикметних чинників її індивідуального стилю. Дослідниця вбачає у поетичних творах О. Забужко узаємодію філософського і ліричного дискурсів, що пов’язані з прозовими творами мисткині [4]. Н. Анісімова зазначає, що художній час лірики з мотивами історії «...розширюється концентричними колами: від сьогодення <...> – вглиб української історії <...>. Лірична героїня не прагне реставрувати історію в усіх деталях – давні події важливі для неї настільки, наскільки вони торкаються її власного внутрішнього світу, наскільки актуально переживаються нею в теперішньому» [4].

У контексті постмодерністського світогляду розглядає творчість О. Забужко дослідниця О. Задорожна, звертаючи увагу на новаторство мисткині, яка першою звертається до теми заглиблення в психоінтимний світ жінки [35, с. 229]. У сучасному літературному процесі літературознавиця позиціонує творчість О Забужко в руслі постмодернізму, завдяки чому вбачає можливість виявлення недоліків постмодернізму як художнього напряму. Концептуальною основою поетики О. Забужко, на переконання, О. Задорожної, є фемінізм, філософізм і національне бачення історії [35, с. 230].

Підсумовуючи провідні оцінні концепції творчості О. Забужко, висновуємо, що дослідники поетичної творчості О. Забужко сходяться на тому, що основним мотивом її творів є мотив жіночого начала. Причому дослідники літературного ліричного доробку мисткині: Н. Анісімова, Н. Тарасова, В. Люлька, О. Задорожна, Ю. Шевельов, Н. Зборовська вважають особливістю індивідуального стилю О. Забужко розуміння й точне розкриття проблеми самоусвідомлення і самореалізації жінки у сучасному суспільстві, а також відображення проблеми

психо-інтимної сфери.

Крім того, у літературознавчих розвідках сучасних дослідників превалює думка про філософське осмислення буття крізь призму світогляду жінки як людини з активною громадянською позицією. Звідси – феміністична концепція у творчості мисткині, що заснована на інтертекстуальній та інтермедіальній трансформації мотивів і образів у сучасну літературну площину. В оцінці поетичної творчості О Забужко переважає позиція, що однозначно кваліфікує поетичний доробок мисткині як значний здобуток сучасної постмодерністської літератури.

Висновки з розділу 1

З'ясовуючи теоретико-літературознавчі основи вивчення поезії О. Забужко, робимо такі висновки:

1) поняття «стиль» у сучасній теоретико-літературознавчійдумці, засноване на загально-філософському знанні, яке базується на естетичних засадах чуттєвого сприйняття людиною предметів і явищ навколишнього світу на певних етапах людського розвитку. Художній стиль – це сукупність прикметних рис витвору мистецтва чи певної кількості таких однорідних витворів, елементи яких узгоджені між собою. Літературознавча наука розрізняє поняття «стиль епохи», «індивідуальний стиль автора» і «стиль у літературі». Останнє з наведених понять є застарілим і в сучасному літературознавстві застосовують термін «напрям».

2) дослідивши стан вивчення поезії О. Забужко літературознавцями і критиками, з'ясовано, що художній стиль мисткині сформувався в контексті естетики стилю доби і широкого спектру літературних напрямів, якими позначений сучасний літературний процес. Застосування О. Забужко характерних для суспільства інновацій книжкового ринку впливає на індивідуальний стиль авторки, оскільки відповідає естетико-світоглядним запитам соціуму. Феміністична спрямованість поетичної творчості О Забужко зумовлена високим рівнем інтелекту поетеси, широтою знань з багатьох сфер наук, ґрунтовною філософською освітою.

Літературознавці і критики вважають Оксану Забужко видатною мисткинею слова, новаторський творчий метод якої проявляється як у поезії, так і в прозі. У результаті аналізу оцінних поглядів провідних літературознавців на поетичну творчість О Забужко підсумовуємо визначення фахівцями поезій мисткині як творів постмодерністського і пізнього модерністського напрямів літератури.

РОЗДІЛ 2
ПРОБЛЕМНО-СТИЛЬОВА ПАРАДИГМА ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ О. ЗАБУЖКО

2.1. Проблемно-тематична парадигма поезії О. Забужко

Українська література кінця XX століття є зрозумілою для сучасного читача своєю проблематикою, символікою, ідейним звучанням, оскільки є не такою віддаленою від нас стосовно часового діапазону. Літературний процес кінця XX століття характеризується кардинальними зрушеннями. Не оминули ці зрушення і лірику, яка здатна першою реагувати на суспільні зміни країни. У цей період вагоме місце посідає поезія вісімдесятників. Вітчизняний літературний процес розкрив у собі нове оригінальне явище [58, с. 57].

О. Забужко – яскрава представниця генерації вісім десятників, яка увійшла в літературу манерою подачі художнього матеріалу. Філософічність, психологізм, інтертекстуальність – те, що яскраво характеризує її твори [13, с. 173]. Її творчість є надзвичайно багатогранною. Незвичність та нешаблонність лексики, художні засоби, вільне поводження із стильовими нормами збагачують мовний феномен майстрині слова.

Літературний процес XX століття зазнав кардинальних зрушень. Він характеризується новими парадигмами художнього мислення, формами й структурами творчості. Митці цього часу повертаються до літературно-мистецьких надбань минулих епох, оминаючи всі політичні та ідеологічні догми [58, с. 57]. У цей час формується постмодернізм, який став кризовим явищем у літературному просторі. На перше місце виноситься самоусвідомлення людини у неспокійному світі. Сучасна людина, пройшовши через призму літератури постмодернізму, формується як особистість, учиться по-іншому мислити, знаходить вихід із будь-якої ситуації та при цьому не втрачає свого «Я».

Постмодернізм, як відомо, виявляється у відображенні загального абсурду, розриву соціальних та духовних зв’язків. Характерними рисами епохи

постмодернізму є хаотичність та фрагментарність, тобто автори подають свої твори не як готову річ. Це має сприяти тому, що у читача складеться враження про те, що герої творів просто грають у життя, а автор не пише, а грає з читачем та літературою [5, с. 35-36].

Завдяки творам О. Забужко читач має можливість краще осягнути зміст поняття «постмодернізм» та його вплив на сучасне суспільство. У добу постмодернізму яскраво проявляється екзистенційний напрям. Він супроводжується мотивами трагедії, абсурдності буття, самотності, страждань тощо. Саме екзистенцій на проблематика є основним естетико-світоглядним контекстом поетичної творчості О. Забужко. У поезіях «Мистецтво грати в шахи», Настройка оркестру», «Вступ до естетики пози (Чернетка трактату)», «Задзеркалля: пані Мержинська» ці мотиви є ключовими: «Лариса Косач-Мержинська / непорушно лежить горілиць коло мужа, що вже заснув, / і гарячими, як після сліз, хоч сухими, очима – / широко розкритими – дивиться в порожнечу» [31].

Поетеса вважає, що людство не має змоги внести зміни у життя та осягнути світ. На її думку, прогрес є лише ілюзією, після чого здається, ніби історія, мистецтво та естетика є вичерпними. У своїх творах вона намагається збагнути причини трагічності людського буття. Поетична творчість О. Забужко – це своєрідна спроба філософського заглиблення у людське буття. У ліричних творах поетеси яскраво проявляється осмислення людського існування, а також розкриття людських емоцій. Саме ця тема розкривається у збірках «Диригент останньої свічки», «Автостоп», «Травневий іній». Наприклад: «А день - на те він день, щоб - був і зник / У вечір, прілий, як торішнє листя... / Це ж тільки лютий - завтра буде сніг. / Це тільки лютий. / Тільки передвістя...» [34]. Яскравою ниткою тут тягнеться ідея абсурдності життя. Йдеться про неможливість бути самим собою у тоталітарному та постколоніальному просторах. Людина зобов’язана щоразу одягати інші маски, приховуючи свою справжню сутність.

Отже, екзистенціальна парадигма посідає надзвичайно важливе місце у поезіях мисткині. Зокрема простежується біблійна тематика («Благословіння

хлібів», «Новий закон Архімеда», «Коментар до дій св. Апостолів», «Дорогою до пекла», «Вознесіння Богородиці», «Базар на медового спаса»), тематика абсурдності буття («Монолог Офелії», «Офелія і «мишоловка», «Балада про офсайд»), тематика смерті та страху («Самогубче дерево»), «світового дерева» («Цей чоловік…», «Художник», «Феєрія про диригента свічок», «Лист із дачі»), художнього часопростору («Два трансатлантичні сонети», «Од такої тоски…», «У вагоні метро», «Три осінні елегії. Листопад») тощо. Завдяки художній інтерпретації мотивів філософської лірики поетеса проводить паралель до проблем сьогоденного життя. У поезії О. Забужко спостерігається широке використання інтертекстуальності, поєднання дійсності та творчої вигадки, використання алюзій та цитат, відсутність канонів та обмежень. Варто звернути увагу на домінування інонаціонального інтертексту у ліриці [34, с. 20-23].

Говорячи про інтертекстуальність, варто звернути увагу на поезії «Офелія і «мишоловка», «Монолог Офелії», «Офелія – Гертруді Офелія є одним із улюблених образів О. Забужко. Авторка у цих поезіях використовує стилізацію, іноді пародію та іронію [16, с. 45-47]: «Бо голос сідає, мов просить води, / бо всякли в волосся випари кухні, / бо скільки картоплю сиру не клади, / однаково очі на ранок запухнуть…» [43]. У деяких творах спостерігається «традиційний» діалог текстів, іншими словами – біблійна інтертекстуальність. Варто звернути увагу на образ Богородиці. «Вознесіння Богородиці» – це трактування християнського закону покаяння, яке очищає людину: «Що легше: хрест — чи вічне автодафе / В огні ненамальованих картин?» [47]. Інтертекстуальність ліричних творів О. Забужко доводить глибину мислення поетеси. Читач має додаткову змогу інтерпретувати художні тексти,розшифровувати їх філософське звучання [16, с. 47].

Культура, на думку поетеси, є визначником національної свідомості та само ідентифікації. Вона сприяє визначенню та засвоєнню провідних домінант у глобалізованому світі. Вектор мистецького світогляду О. Забужко визначений приналежністю мисткині до вісімдесятників. У сучасному суспільстві спостерігається зростання інтересу до «жіночої» поезії. Завдяки їй читач має

можливість краще ознайомитися із явищем фемінізму та його художнім проявом. Фемінізм є досить складним та суперечливим явищем.

Поетеса підносить на високий рівень жіночий інтелект. Вона відкидає «чоловічі» стереотипи, які стверджують, що жінка є лише сексуальним об’єктом. Слідуючи цій філософії, Оксана Забужко утвердилася як авторка, яка строго дотримується феміністичних поглядів. Жіночність у творчості О. Забужко посідає важливе місце. Постать Лесі Українки та її творчість є підґрунтям діяльності О. Забужко. Проблеми поєднання творчості та материнства у ХХІ століття торкаються не лише побутового, а й психологічного та особистісного аспекту. У вірші «Задзеркалля: пані Мержинська» описується інша, нездійсненна реальність, справжнє жіноче щастя [1, с. 156-157]: «Лариса Петрівна Косач-Мержинська котить дитячий візочок, – / бліда, ще дрібку знервована по пережитім уранці / (підгоріла молочна кашка: розрахувати няньку!); / дитинча чеберяє в повітрі ніжками; пані Мержинська / спиняє візочок — поправити укривальце…» [31].

Мисткиня характеризує жіночу долю через призму кохання. У своїх віршах мисткиня часто звертається до теми кохання і роздумує про те, чи реальне воно у сучасному світі. Жіночність є дуже делікатною темою, оскільки вона є суб’єктивною. На думку О. Забужко, закохана людина змушена ходити по гострому лезу, змагатися зі смертю. З цього випливає «пустеля», яка символізує драматичність кохання. У поезії «А все-таки я Вас любила…» криється чуттєвий й психологічний досвід поетеси стосовно осмислення кохання. У вірші «Любов» провідне місце займає закохана людина, яка змушена ходити по гострому лезу, змагатися зі смертю. У поезії «Жінка з цитринами» простежується мотив відчуття самотності, болю, незворотності минулого. У вірші «Така кругла, як глобус…» простежується ніжність героїні, яка набуває психологічної наповненості загальносвітового виміру, оскільки є в межах поетичного тексту квінтесенцією кохання між чоловіком і жінкою [17, с. 76-78].

Отже, можна зробити висновок, що ліричні героїні поезій про кохання О. Забужко є гендерно маркованими. Раціональна поміркованість поетеси іноді зникає та на перше місце виступають почуття. Будучи пристрасною, мудрою,

самовідданою, мудрою та гордою, героїня поезії О. Забужко викликає море емоцій, пробуджує шалену пристрасть та справжні почуття. Поетеса вважає кохання хворобою, від якої немає ліку. У збірці «Травневий іній» Любов і Біль виступають як власні назви. Поетеса вважає, що навіть, будучи з коханим чоловіком, жінка, яка бажає творчо самоствердитися, повинна виконувати рутинні обов'язки. На думку Забужко, коханий чоловік є дияволом. Виходячи з цього, зрозуміло, що почуття до диявола може бути тільки небезпечним, передвіщається катастрофа у історії кохання [46, с. 27-28].

У творчості О. Забужко розкриваються нові образи та символи, які збагачують світогляд читачів. Яскравість поезій жінки сприяє широкому розумінню явища постмодернізму, його характерних ознак. Творчість О. Забужко сприяє формуванню особистості у новому інформаційно насиченому суспільстві. Оголошена О. Забужко війна за жіночність виступає як пошук філософських кодів сучасності на рівні мови й ремінного значення. За поетесою жіночність є спробою вийти із замкненого кола канонічної словотворчості та спробою народження нової буттєвої функції мови й мислення [34, с. 23]. Крім того поетична творчість О. Забужко є своєрідною спробою філософського осягнення людської екзистенції. Постать цієї особи завжди залишається цікавою та неординарною. Саме ці факти дають широке поле для дослідження поезій авторки.

Таким чином, О. Забужко є одна з найяскравіших представниць постмодерного напряму. Поетеса гідно представляє Україну на арені сучасного світового літературного процесу, здобувавши велику популярність не тільки в Україні, але й у цілому світі. У її творчості розкриваються особливості людських емоцій, жалю, співчуття, любові. Органічна інтелектуальність О. Забужко надає творам особливого шарму. Художній світ у творчості поетеси базується на засадах української ментальності, на фактах національної та світової історії. Її творчість допомагає читачеві осягнути закономірності історичного поступу народів, глибин людської екзистенції. Це сприяє введенню українського літературного тексту у світовий контекст.

2.2. Специфіка вираження індивідуального стилю в поетичних творах О Забужко

Феєричність індивідуального авторського стилю О. Забужко разом із колосальною продуктивністю забезпечили їй провідне місце в сучасному літературному процесі. Новаторство мисткині охоплює всі сфери її професійної діяльності: перший бестселер у літературі незалежної України «Польові дослідження українського сексу» викликав значний суспільний резонанс, вона першою застосувала комерційні технології для розповсюдження своїх творів, чим дала поштовх для розвитку українського книжкового ринку, вперше вукраїнській літературі порушила проблему постколоніального світогляду. Її ерудиція охоплює знання з філософії, культури, літератури, психології й політології, що накладають відбиток на всю її творчість. Поетичний доробок О. Забужко має яскраві непересічні риси.

Кожна зі збірок поезій О. Забужко позначена глибоким автобіографізмом, вони відображають внутрішній світ поетеси на різних етапах життя, еволюцію її світоглядних поглядів та естетичних цінностей. Перша збірка поезій «Нельотна погода» зі зміненою цензурою назвою «Травневий іній» (1985) опублікована під час навчання в аспірантурі Київського університету, де О. Забужко студіювала естетику на філософському факультеті. Наступною була збірка «Диригент останньої свічки» (1990). З 1990 по 1994 рік О. Забужко була викладачкою в університетах Америки, не поривала зв'язків із Україною. Часті перельоти, подорожі й психологія буття жінки-емігрантки стали тематичним підґрунтям поетичної збірки «Автостоп» (1994), «Новий закон Архімеда. Вибрані вірші 1980–1998» (2000). Ретельний авторський відбір віршів до збірки «Друга спроба. Вибране» (2005, 2009) мотивований бажанням поетеси, на той час вже іменитої мисткині слова, постати перед читачем без цензури і запропонувати креативний продукт з рукописних першоджерел. До «Вибраних віршів 1980–2013» (2013) увійшли найкращі поетичні твори О Забужко, які останніми роками слугують джерельним матеріалом для дослідження художньої мови митця [88], а також

переклади творів Р. Рільке, Сильвії Плат, Ч. Мілоша та ін.

Тематична зорієнтованість поетичних творів О Забужко виробилася під упливом як особистих біографічних факторів, так і в результаті тих масштабних геополітичних процесів, що відбувалися протягом ХХ ст., а особливо в його останні десятиліття, на які припадає демонтаж імперії. Приналежність О Забужко до покоління 80-их детермінує систему світоглядних цінностей, що знайшло відображення у творчості. Якщо шістдесятники відкрито висловлювали свій протест, то вісімдесятники мовчки зносили сваволля тоталітаризму. З розпадом імперії сформувався постколоніальний світогляд, у центрі якого в О Забужко перебуває жінка. Тобто тематичну зорієнтованість творчості означеного митця слова визначає тема жінки. Це є знаковим світоглядним чинником індивідуального авторського стилю.

Принцип організації художнього матеріалу О. Забужко реалізовує крізь призму особливостей власного психологічного типу темпераменту, відповідно до якого відтворює сприйняті об'єкти і явища. Психологія творчості, за К. Юнгом, відбувається на основі екстравертної чи інтровертної авторської позиції у процесі творення. Автор-екстраверт не позиціонує себе суб’єктом творчого процесу: митцем керує невидима сила і свідоме мислення ніби не бере участь у творенні. Інтроверти свідомо планують свої твори і добирають матеріал, в результаті чого відбувається звернення до естетичного сприйняття [32, с. 36–38]. Лірика О. Забужко демонструє усвідомлення автором результатів своєї творчості, їх філософсько-естетичну природу.

Проблематика творчості О. Забужко суголосна з найбільшими викликами сучасності: колоніальне минуле і породжена ним постколоніальна свідомість («Голосом вісімдесятих» [29], «Крим. Ялта. Прощання з імперією», «Зворотня адреса або поема проводу» [29], «Російський мотив» [30]), збереження гуманістичних ідеалів («Портрет К. М. Грушевської в юності», «Люблю, коли ручкаються чоловіки», «Коментар до дій св. Апостолів» [29]), призначення жінки в сучасному суспільстві і характер її стосунків з чоловіком («Відлопотиш дощами за ворота», «Цей чоловік вродився з дерева, що призначалося на скрипку», «В

якомусь світі я була з тобою» [34], «І солод слів,і холод сліз» [29], «Попелюшка», «Клітемнестра», «Од такої тоски сопілками стають кістки», «Пробудження», «Коханий!» – я пишу це слово навпрошки», «Розмова», «І двері розчахнулись...» [27], «Теорема», «Постскриптум», «Три вірші з роману «Польові дослідження з українського сексу», «У вагоні метро», «Новий закон Архімеда» [33], «Така кругла, як глобус, моя ніжність до тебе» [30]), призначення митця («Визначення поезії», «Ars poetica», «Феєрія про дерегента свічок», «Пам'яті проклятих поетів», «Шотландським поетам» [29], «Задзеркалля: пані Мержинська» [27], «Ad nominem», «Ars critica» [33], «Друга спроба» [30]), місце людини у всесвіті та філософське осмислення буття («Прощання між зірок» [27], «Сізіф», «Like a camel, like a weasel, like a whale», «Джаз по-італійськи» [33], «Середземноморське літо-2003» [30]), чорнобильська трагедія і її наслідки в ціннісній системі поетеси має філософсько-гуманістичне світосприйняття («Прип'ять. Натюрморт» [29]).

Означене коло проблем відтворюється крізь призму антропоцентризму, де людина є суб'єктом історії, зокрема жінка в українському постколоніальному суспільстві, яка бореться з психологічними наслідками, що їх наклали суспільно-історичні обставини московського гніту. Разом із тим лірична героїня поезії О. Забужко постає ерудованою сильною жінкою, яка існує в суспільстві декларативної гендерної рівності. Вона, прагнучи самовираження й реалізації своїх інтелектуальних і духовних ресурсів, є суб'єктом громадянського суспільства з активною життєвою позицією. Крізь призму світогляду такої сучасної жінки О. Забужко розглядає метапроблему української національної ідентичності і похідні проблеми, причому на всіх етапах своєї поетичної творчості.

Висвітлення означеного кола проблем виявляється в умінні О. Забужко ставити злободенні питання, адресовані певним суспільним категоріям і персоналіям. Тобто особливістю індивідуального стилю автора є яскраво виражений творчий темперамент, що дає О. Забужко можливість гостро реагувати на суспільні та геополітичні виклики, які турбують поціновувачів її творчості. Образне відтворення тематико-проблемного розмаїття в поетичній творчості О.

Забужко реалізується за допомогою широкого спектру зображальних засобів і способів передачі авторського задуму, які ґрунтуються на високому рівні інтелекту, особливостях психічного світосприйняття, біографічних чинниках, соціокультурному оточенні, а також великою мірою на її академічній освіті – естетико-філософській.

На творчий метод О. Забужко наклали відбиток як особливості її характеру і темпераменту, так і стильові тенденції епохи. Психологізм лірики мисткині синкретизується з постмодерністськими принципами чутливості й автобіографізму. Жінка, лірична героїня поезій О Забужко, у прагненні самопізнання вдається до психоаналізу, філософського пояснення наболілих проблем. Типовою ознакою естетики постмодернізму є інтертекстуальність, яка виявляється у зв'язках поетичної творчості О Забужко як з літературними й філософськими здобутками людства, так і з прозовим чи публіцистичним доробком її власного авторства. Тобто чуттєва культура мисткині на певних етапах життя знаходила відображення у всіх її творах, певна частина яких є продовженням тематики творів іншого роду літератури. Проте постмодернізм не можна вважати єдиним у творчості О. Забужко. На думку, Л. Лавринович, основним естетико-світоглядним контекстом, у межах якого варто інтерпретувати поетичну творчість О. Забужко, є екзистенційна проблематика [48]. Індивідуальний авторський стиль О. Забужко розвинувся на основі провідних літературних напрямків сучасності, вносячи до національної літератури популярні світові тенденції і наближаючи вітчизняного читача до сучасних естетико-світоглядних течій західної культури. Започаткований більше ста років тому феміністичний рух торкнувся всіх сфер суспільного і мистецького життя, яке у своєму розвитку має й економічну складову свого розвитку. Для О. Забужко фемінізм-це «... абсолютно нормальна культурна настанова кожної цивілізованої людини, яка вважає, що не треба диктувати жінці, якою вона має бути, а треба дати їй можливість бути такою, якою вона хоче бути» [32, с. 39]. Особливістю феміністичного світогляду О. Забужко є його постколоніальна інтерпретація.

Трактування вічних тем відбувається з притаманним мисткині чуттєвим

психологізмом, характерним для постмодерністського і модерністського дискурсів. Жанрова специфіка поетичної творчості О. Забужко тяжіє до творення оригінальних жанрових різновидів на основі глибинних зв'язків із кращими зразками світової культури. Традиційні сонет, поема, елегія, зазнаючи авторської обробки, утворюють нові жанрові форми, як-от: посвята, поема-лист «Два трансатлантичні сонети», «Постскриптум» [33].

Композиційні прийоми ліричних творів О. Забужко становить система художніх образів, їх взаємозв'язок, порядок (образний лад), наявність домінанти, навколо якої об'єднано інші образи. Авторська індивідуальність О. Забужко виявляється у специфіці розкриття образів через послідовне застосування стилістичних домінант, як-от: монологи, міжстильові метафори, символізм образів. Стилістичними домінантами поетичних творів О. Забужко є образ ХХ століття («Голосом вісімдесятих» [29, с. 57–59]), композиційна будова поезії «Монолог Офелії» [30, с. 36] у вигляді вигаданого діалогу, репліками якого є цитати з п'єси В. Шекспіра «Гамлет».

Пафосне наповнення індивідуального стилю О. Забужко засноване на філософських мотивах, крізь призму яких авторка осмислює, оцінює й переоцінює історичне минуле України і її суперечливе сьогодення, екологічні катастрофи як результат споживацького ставлення людини, любовні перипетії, призначення поета і поезії. Превалює екзистенційна естетика і постмодерністське чуттєве начало, для вираження якого мисткиня майстерно використовує у своїх поетичних творах прийом ремінісценції відомих концептів і образів.

Риторика мовлення О. Забужко в ліричних творах комунікативно зорієнтована на ораторство, апелювання до широких верств громадянського суспільства. Ліричний герой творів мисткині – жінка, яка має що сказати і прагне бути почутою. Тому добір прийомів красномовства відбувається з небуденною інтелектуально-філософською скурпульозністю, яка, не даючи результатів, замінюється авторкою на стилістичні прийоми низького стилю мовлення, чим мисткиня слова досягає мети.

Поетика О. Забужко апелює до вічних цінностей. Тому лексична організація

мовлення мисткині слова базується на понятійно-категорійному апараті загальнофілософсього знання, що передбачає застосуваня іншомовних запозичень інтернаціонального вжитку: *рентгени, палімпсести* [30, с. 24], *лекції, естетика, диплом* [29, с. 59], *фотограф, інфанта, метафізика, космічні, архіви, том, гімназійне фото, історики, нації* [29, с. 70]. Тим-то поетична творчість О. Забужко легко сприймається іноземним читачем.

Емоційно значимим елементом поетичних творів О Забужко є онімна лексика, яка виконує інформативну та художньо-зображальну функції, а також надає неповторності індивідуальному стилю автора. Типова для посмодернізму трансформація відомих сюжетів і образів слугує в О. Забужко для відтворення умовного, парадоксального чи вигаданого натуралістичного світу: «Попелюшка», «Клітемнестра», «Задзеркалля: пані Мержинська», «Зворотня адреса або поема проводу» [27], «Пам'яті проклятих поетів», «Шотландським поетам», «Прип'ять. Натюрморт» [29]. Естетика екзистенціоналізму передбачає художню трансформацію теологічних понять у сучасному часопросторі. Тому вживання онімних конфесійних номінацій є характерною ознакою індивідуального авторського стилю.

За допомогою біблійної лексики О. Забужко формує у своїй поетичній творчості чуттєву культуру сучасної жінки у постколоніальному суспільстві. Естетичні категорії прекрасного, комічного, трагічного, потворного становлять єдину метакатегорію – естетичну [44], яка в релігійному осмисленні має антропоцентричну зорієнтованість. Найбільш вживаною в ліриці О. Забужко є біблійна номінація *Бог*: «Ніщо ж не міняється, свідок Бог, – / лиш круг очей все темніші підкови…», «О Боже, подай – хоч один монолог, / в якім клекотіла би – кров, а не лімфа!» [30, с. 86], «Богові самотньо в холодному космосі», «Агов, чоловіче, чого шукаєте? / – Бога…» [30, с. 111], «І немає вже сил, щоб звернутись до Бога: звільни!» [30, с. 120], «Єдина втіха (сумнівна!) – що ні до кого, крім Бога, / Не волала досі...» [30, с. 160], «От дай тільки Боже заснути» [05, с. 25], «Прости нас, о Боже: нам просто хотілось додому» [30, с. 139], «Поможи, о Боже, цей хрест нести» [30, с. 258], «… і, дасть Бог, відійде до зими» [30, с. 103], «З моїх

предків, хвалити Бога, / Заволокам ніхто не служив!» [30, с. 66], «По Хрещатику йде чоловік… / Боже, так ото – руки в кишенях» [30, с. 90], «А які ж бо реальні, о Боже, які ж бо живі» [30, с. 77], «Ось де вона, Поезія, Боже, нарешті!» [30, с. 81]. Таку концентрацію в поетичній творчості О. Забужко лексеми *Бог* пояснюємо біографічними чинниками її індивідуального стилю. Адже з розпадом імперії насильне насаджування колоніальною пропагандою атеїзму викликало, природно, тамовану тоталітарним режимом потребу духовного начала в житті людини, заступництва вищих сил. Надмірне використання біблійної лексики вважаємо однією з прикметних рис постколоніального дискурсу в цілому й ідіостилю О Забужко зокрема.

Зображальним чинником індивідуального стилю О. Забужко виступають утворені на основі словосполучень складні лексичні конструкції, які вважаємо авторськими складними неологізмами ад'єктного типу: недитинно-владний, гімназисточка-професорівночка-інтелігенточка [29, с. 70], уже-давно-музейний [30, с. 99], «Цю – останню! – хвилину-на-вістрі!» [30, с. 63]. Утворені в результаті складних дериваційних процесів, вони надають ліриці О. Забужко багатовимірну авторську присутність. Означені новотвори передають широкий спектр чуттєвої культури митця слова в традиційній для постмодернізму системі трансформованих образів.

Уживання територіальної і соціальної лексики вмотивовано достовірністю образотворення, бажанням виразити всю гаму переживань і почуттів ліричних героїв: інакший, ледовий, стали-сьте [29, с. 70], моцний [29, с. 66] – діалектизми; суфлер, партитура [29, с. 55] – професіоналізми.

Неординарність індивідуального стилю О. Забужко впізнається за вживанням соціально-негативних мовних одиниць і вульгаризмів, які авторка переносить у своє художнє мовлення з площини свавілля й абсурду і за допомогою яких передає безліч протестних почуттів і їх відтінків: «Історіє, *суко*, / ти знову хапаєш мене за горло...» [29, с. 66]. Клітемнестра у стані відчаю емоційно вербалізує свої статеві відчуття: «... ненавиджу / тонке *скавуління суки*, котре заляскоче / мимо моєї волі в ту мить у мене в гортані...» [27, с. 67].

Не має однозначного трактування така прикметна риса індивідуального стилю О. Забужко, як соціально маркована лексика. Виправдовуючи вживання у збірках поезій вульгарної просторічної лексики, а подекуди й неприхованої лайки, дослідники творчості О. Забужко посилаються на бажання авторки надати мові своїх творів масового народного колориту. Не можемо погодитися з такою позицією, тому що систематичне використання вульгаризмів як засобів образотворення насправді не олюднює твір, а навпаки, формує ситуацію брутальності й конфлікності. Адже в повсякденній мові соціолектними одиницями систематично послуговуються представники асоціальних груп. Поодиноке вживання в усному мовленні індивідума як мовної особистості вульгарної лексики не можна вважати прикметною рисою його мови чи особливістю мовлення всього народу, оскільки, вдаючись до вульгарної лексики, мовна особистість ставить собі за мету вплинути на певну особу чи категорію осіб, до яких літературна мова не застосовна. Тобто в повсякденних ситуативних контекстах вживання вульгарного слова чи вислову відбувається тоді, коли всі нормативні засоби словесного впливу вичерпано. Надмірна імплементація соціолектів в авторське мовлення створює враження приналежності ліричних героїв до соціально негативних груп осіб, що не сприяє налагодженню комунікації автора з читачем, наперед принижуючи останнього добором негативних засобів упливу, значення більшості яких для пересічного читача потребує додаткового тлумачення. Така риса мовлення мисткині слова, відображаючи її чуттєву природу, хоч і робить індивідуальний стиль авторки скандально неповторним, суттєво обмежує коло прихильників його творчості. Проте чуттєва культура митців постмодерністського літературного напряму допускає довільне використання в художньому мовленні всього словникового складу мови, чим О. Забужко вмотивовано користується.

Уживання риторичних фігур характерне для вступної поезії «Голосом вісімдесятих» [29, с. 57–59] зі збірки «Диригент останньої свічки», що зумовлено формою звертання до наступних поколінь. Використання риторичних звертань, риторичних запитань і повторів має на меті посилити експресію, надати

висловленому пафосного звучання: О жорстоке століття, закроєне з воєн і боєнь!, О смертельний наш вік!, Хто тоді позбира голоси наші тьмяні і хворі?, Набрякає нечутно наступний – уже не для нас, не про нас... , Напишіть, о прошу, напишіть..., Після того, як – сорок, до того, як – сорок: допоки живі [29, с. 57–59], адже поколінню О. Забужко належить поєднати два століття, одне з яких позначене колоніальним мілітарним минулим, а в другому – будуть відчутними наслідки пройденого історичного шляху. Риторичне запитання в поезіях «Офелія» та «Мишоловка» наповнене метафізичним змістом мовної партії актриси, яка внаслідок розладу психіки входить у роль своєї героїні в реальному житті: «Заміж за дурня? Уже була, / Ну а в черниці – не той темперамент...» [30, с. 86]. Художня мова лірики О. Забужко майстерно інкрустована розмаїттям стилістичних фігур, а саме: еліпси, інверсії, антитези, градації, повтори у вигляді анафор, епіфор і рефренів. У контексті постмодерністської естетики, заснованій на деструктивному світогляді, умовність зображуваного досягається за допомогою інтертекстуальності, яка за своєю природою є дуалістичною. Паралельне зображення характерних рис декількох явищ з метою їх зіставлення для подальшої трансформації присутнє в більшості поетичних творів О. Забужко.

Стильові особливості поетичної творчості О. Забужко з мовного погляду дають підстави констатувати виняткову самобутність фонологічного оформлення матеріалу. Вживання суржику формує у реципієнта стійке неприємне враження від колоніального минулого: «... як по / бомбьожці...» [30, с. 66], «... руків'я ізоленти...», «Ми вип'єм водки...», «... розтягав гармошку...» [30, с. 99], «... міняти шкуру їм нє впєрвой...», «Медитуєте, рєбята», «Наше діло, знаєте, не пєсєнкі», «Не везло їм, поньмаєш, на провід, ото й погибоша ...» [27, с. 68],

«Захлинаючись, скрипка біжить «па желєзнай дароґє», / Де донині проноситься смерч «Варкута – Лєнінґрад». / Ех, па тундрє, па тундрє!.. Прощайте – совєцьке дитинство» [27, с. 71]. Загалом фоніка поетичного художнього мовлення О. Забужко увиразнює літературні образи. Частим євживання асонансів, алітерацій, а особливо – ономатопей (звуконаслідувань), що формує індивідуальний авторський стиль.

Система тропів, яка по суті базується на метафорично-метонімійному перенесенні та потиставленні, в ліриці О. Забужко має концептуальне значення, яке проявляється на різних рівнях поетики. Численні епітети й порівняння відіграють чуттєво-оцінну роль «Із двадцятого віку, немов із м’яча, / вже зі свистом виходить повітря», «... байдужа, як їх об’єктиви, проходить туристів юрба...», сполотнілі сніги, жорстоке століття, хворе століття, голомозе століття, спраглі тіла, київська кров, словесний метал, осклілі промерзлі очиська, «голоси наші тьмяні і хворі», «Я кричу вам усім, мов морзянкою б’ю по стіні...», «Мов губи, закушене місто, / У густому столітті відлите, як у бурштині!» [29, с. 57–59]; пелюсткова шкіра, космічні архіви, вичахлі нації, «погляд ледовий, аж білий», «Наростаючий звук – з року в рік – наче здушеним криком» [29, с. 70–71]; «І знов мене косять безсонні ночі, / як площу, по котрій проходить армія» [29, с. 24].

Метафоричне перенесення в ідіостилі О. Забужко застосовується до системи мотивів і образів. Типову для титульних націй проблему співвідношення національної ідеї і шляхів її реалізації поетеса піднімає за допомогою метафори гравців у шахи і творців історії : «І тому залишається тільки один вихід – / у спустілій кімнаті грати на два фронти, за білих і чорних, самих проти себе. / Ага! Так тобі! Ну, держись!», «…нам ніколи не сягнути омріяної 80-ї лінійки, / не явити, перекинувшись через голову, пройнятій стогоном / захвату публіці найпрекраснішу в світі Чорну Королеву / з демонічним розтином очей і жаркими, як сигнальний ліхтар, / муринськими губами – / ай, милий Боже, і це тоді, коли в нас був з’явився шанс!..» [30,с. 128–129]. Образ Бога твориться за допомогою метафоричного перенесенняв поезії «Сон в Єрусалимі»: «І ось тоді, уперше за всі дні, / мені приснилась радість: уві сні / ішов до мене Хтось, небачений допоти», «я в тому сні позаздрила собі, / бо то була Любов, уяв мені не дана!», «А чоловік сміявсь і йшов мені навстріч, – / і, в ритм Його ходи впадаючи, як в річ, / підносилась зоря із-за Йордану» [30, с. 224]. Загалом для тропіки О. Забужко є характерними уживання метафор основних естетичних категорій: комічна метафора, яка підсилює символіку деталі, вжита в поезії «Феєрія про деригента свічок» [29]: «Перед мене парфумами дихають тлусті плаття…»; відчуття

трагічного формує у реципієнта стилістично маркована метафора: «Земля розволочена, наче жона чужоложна, / з-під ніг нам сочила, мов пасоку, яловий піт» [27, с. 23].

Жанрова специфіка визначає потребу уживання поетикальних засобів, які відіграють у поетичній творчості О. Забужко образотвірну і композиційну роль. Оскільки постмодерністська естетика ставить під сумнів справжність творчого процесу і сприймається як гра з читачем, то система тропів підпорядкована вигаданому авторському світобаченню. Разом із тим поетикальні засоби ліричних творів О. Забужко відображають особливості її творчого методу, який сформувався під упливом домінуючих у сучасному літературному процесі напрямів, а також стильових особливостей епохи.

У магістерському дослідженні аналіз індивідуального стилю О. Забужко відбувався на основі вивчення світоглядних, зображальних і структурних чинників. Це дало можливість визначити особливості авторського стилю, серед яких основним є тематична зорієнтованість на постколоніальний світогляд розкутої незалежної жінки. Провідна тема формує самобутню поетику, яка відображає чуттєву природу жінки - активного члена суспільства з чітко вираженою громадянською позицією, для відстоювання якої лірична героїня О. Забужко використовує всі доступні способи і прийоми.

Індивідуальному стилеві О Забужко властиві автобіографізм і філософізм, засновані на ґрунтовній філософській освіті та широкому діапазоні знань із соціології, етики, теології, психології, психоаналізу. Жанрові особливості поетичних творів О. Забужко детермінують добір поетикальних засобів, серед яких активно застосовано як традиційні художні засоби, так і самобутні авторські новотвори, що є однією з прикметних рис її індивідуального стилю.

2.3. Екзистенційні мотиви лірики О. Забужко в контексті естетики постмодернізму

У сучасному літературознавстві мотив визначають як стійкий формально-змістовий компонент художнього твору чи критичної або літературознавчої праці,

усвідомлена причина творчості або аналізу, зумовлена художніми та науковими потребами, відповідними інтелектуальними діями. За формою відображення змісту мотивом можуть бути почуття, переживання, уявлення, думки, поняття, ідеї, інтереси, зорієнтовані на певну мету. Тема, на відміну від мотиву, являє собою більш загальну семантичну одиницю, що складається із сукупності мотивів [52, с. 78]. М. Моклиця визначає мотив як побічну тему літературного твору [54, с. 416]. Тобто на становлення індивідуального стилю письменника, зокрема формування сукупності мотивів його творів, впливають світовідчуття, бачення і розуміння письменником предметів і явищ навколишнього світу, а також конкретні життєві обставини.

Характерною рисою індивідуального стилю О. Забужко є тематична зорієнтованість на людську особистість у постколоніальному суспільстві. Провідним мотивом означеної теми є внутрішня свобода людського індивідума і пошук шляхів для її досягнення. У такий спосіб Оксана Забужко позиціонує людину як неповторну духовну істоту, здатну впливати на власну долю і керувати життєвими обставинами. Разом із тим, поетеса намагається осягнути і пояснити об’єктивні і суб’єктивні причини невлаштованості людського буття, а особливо – трагічні події в історії українського народу. Такий світогляд є характерним для естетики пізнього модернізму і постмодернізму, пройнятої постулатом про те, що екзистенція (існування) передує есенції (сутності), що є основою екзистенціалізму (від лат. існування) – провідного напряму філософії XX ст.

Оксана Забужко у своїй поетичній творчості зосереджує увагу на існуванні людського індивідуума, зорієнтованого на свій внутрішній світ, поза будь-якими суспільними утвореннями, де він знаходить істинну сутність речей і явищ. Екзистенціалісти, за твердженням Є. Васильєва, розуміють світ «...як дещо вороже особистості, сприймають його як хаотичний, дисгармонійний, абсурдний. Процеси, що відбуваються в цьому світі, повному внутрішніх суперечностей, позбавлені закономірностей, логічного зв’язку, часової послідовності» [14, с. 424–425]. У ліриці О. Забужко екзистенційні тенденції проявляються в протестному ставленні до абсурдних, з точки зору гуманності, законів тоталітарного режиму, а

також у зорієнтованості на психологізм і антропоцентризм. Так у поезії «Голосом вісімдесятих» [30, с. 57–59] окрема людська особистість розуміється як єдина безальтернативна ланка зв'язку між часом, простором, поколіннями. Абсурдність агресивного існування тоталітарної імперії в інтелектуальному світі Оксана Забужко пророчо бачить у продукуванні конфліктів і воєн. Особливості індивідуального стилю поетеси дозволяють майстерно використовувати у її творчості більшість постмодерністських категорій, до яких дослідники зараховують гру, симулякр, цитатність, принцип нонселекції, подвійне кодування, інтертекстуальність, ризому, колаж, бриколаж, метанаратив, пастіш [23, с. 15]

Особливістю українського постмодернізму, на відміну від його західного різновиду, є те, що в час найбільшого розквіту модернізму і його напрямів у нас в умовах тоталітаризму панував соцреалізм. Тобто постмодернізм як такий, що постав «після модернізму», у літературах народів совєцького табору функціонує на ґрунті сформованого тоталітарним режимом світогляду покоління вісімдесятників, котре В. Агеєва називає «першою пострадянською генерацією» [1]. Прикметним є те, що для цього покоління сподівання на омріяну свободу після розпаду імперії були затьмарені повільним рухом нашої країни, на відміну від інших держав соцтабору, до європейського світу, а залишки комуністичного минулого в творах вісімдесятників виразно дисонують із гуманістичними ідеалами людства і слугують потужним джерелом живлення естетики постмодерністського напряму літератури. Тому особистість в О. Забужко за інерцією протидіє державі, яка духовно вже давно позбулась імперського минулого і створює всі можливі умови для реалізації прав і свобод своїх громадян. Тобто поетеса продовжує пошук абсурдних явищ, успадкованих від тоталітаризму. Гіпертрофовані претензії Оксана Забужко, вловлюючи найменші деталі, висловлює в потоці нищівної критики, що почасти межує з образливими безпідставними твердженнями: «Мої предки були народом – // Тим народом, якого нема» [30, с. 66], «Трусивсь юродивий у рам'ї й присохлому струп'ї / і щось мускотав про козацтво <...> А замість дітей – ну й прудкі ж! – ухопивши тропи, / до нас дибуляли на викиднів схожі почварки, / і, наче налляті водою, світилися їм

черепи. // Та ще гробацюги, обкурені чортополоху, роз’ярені, аж на загривках ставала їм шерсть» [30, с. 135–140], «І стало в горлі слово «Україна», <...> А за тим склом була чужа країна – // Й на всій Землі моєї не було» [29, с. 134]. Абсурдність і відчуженість, що зумовлюють одне одного, характерні для поетичних творів О. Забужко, ліричні герої яких у своїй більшості постають сторонніми спостерігачами, ревнивими хранителями свого внутрішнього світу, сповненого сумнівів, досад, протиріч, страхів і тривог.

Свобода як вища життєва цінність, відповідно до екзистенційного світогляду, виявляється у свободі особистості, для якої саме її існування є драмою свободи, тому що сутністю свободи є вибір. Мотив свободи в О. Забужко особливо гостро постає в реалізації свободи вибору між творчістю й сімейним життям жінки-митця. Причому О. Забужко підносить самозречення мисткині заради служіння мистецтву слова. У вірші «Задзеркалля: Пані Мержинська» [30, с. 172–173] за допомогою застосування основних категорій постмодернізму авторка досягає абсолютної переконливості в аскетичному існуванні жінки-митця як обов'язковій умові креації. Інтертекстуальні зв’язки з творами Лесі Українки, часті ремінісценції, елементи гри, ризоми, кожна цитата яких породжує певні асоціації, перекодовують культурні норми, створюють нові світоглядні парадигми. Материнське щастя Лариси Косач-Мержинської Оксана Забужко передає образом візка (не дитини), що його нереалізована особистість «котить» задзеркальними вулицями Києва. Тобто постмодерністська категорія симулякру, що передбачає творення образу досконало вигаданої реальності, яка сприймається як істина, еталон, за допомогою поетикальних засобів індивідуального стилю О. Забужко досягає свого апогею. Оскільки специфіка ліричного роду літератури передбачає до певної міри відображення світоглядних переконань і життєпису автора, то перед нами постає мужня поетеса, жертовність якої в ім’я творення високохудожніх зразків не може бути обмежена людською природою. У реальному житті О. Забужко щаслива дружина і мати. Тобто лірична героїня О. Забужко є копією копії, яка, втрачаючи зв'язки з реальністю, динамічно набуває автономного статусу і стає симулякром.

Урбаністичні мотиви в екзистенційному світогляді О. Забужко тісно пов'язані з естетикою постмодернізму. Образ Києва постає як своєрідна модель «золотого віку» [9, с. 33], де людина має можливість найбільш повно реалізувати свої здібності, бажання, задуми. У віршах «Іронічний ноктюрн», «Квітневий хрещатик», «І зупинивсь – мов прокинувсь», «Диригент останньої свічки», «Пробудження», «У вагоні метро» деталі міського життя відтворюють психічний стан ліричної героїні, її внутрішній світ. Інтермедіальні зв'язки з танго Мілонга, що пронизує цикл «Нічні метелики», є характерними для естетики постмодернізму. Поезія «Голосом вісімдесятих» передає настрої міської інтелігенції крізь призму сприйняття світу окремою людиною – мешканцем мегаполісу.

Для постколоніального світогляду покоління вісімдесятників історичні події, вивчати які, з огляду на відсутність у тоталітарних умовах історії як науки, не було змоги, стали відкриттями, що сформували світобачення і світосприйняття у цього і наступних поколінь, а порівняння достовірних фактів із комуністичними міфами, які протягом десятиріч було насаджувано як історичну правду, посилило відразу до режиму. Тому історизм у творах письменників-вісімдесятників слугує основою для розкриття багатьох тем.

Українська історія з особливою фатальністю прочитується у вірші «Мистецтво грати в шахи», де постмодерністська категорія гри задіяна Оксаною Забужко для трактування подій української історії, які в ретроспективному плані мають неоднозначне трактування. «Поезія «Читаючи історію» перегукується з «Написом на руїні» Лесі Українки. Факт зі світової історії зруйнування готами Риму Оксана Забужко інтерпретує по-філософськи, наголошуючи на скороминучості життя будь-якої людини і нетлінності вічних цінностей, уособленням яких є Рим: «Бо над суворий льодостав / Віків, що й нам сяга по груди, / Рим – все ж стоїть, як і стояв, / А варвар – варваром і буде» [30, с. 40–41]. Загалом у поезіях на історичну тему Оксана Забужко активно послуговується цитатами, що відтворюють колорит епохи, відображають емоційний стан ліричних героїв «Пророцтва Нострадамуса», «Російського мотиву», «Прощання з

імперією». Екзистенційним світоглядом пройнята поезія «Клітемнестра», де жіноче трактування чоловічих вчинків викриває абсурдність воєн задля набуття тимчасових благ. О. Шаф ставить в епіцентр цього вірша жіноче єство, яке прагне «... звільнення з патріархальних устоїв, з тенет власної хіті і страху...» [87].

Жіночі образи української історії у віршах «Ярославна» і «Полон Рогніди» зображено в традиційній інтерпретації. Проте естетика постмодернізму дозволила Оксані Забужко емоційно наситити трагічні образи ліричних героїнь. Мотив туги за чоловіком і глибокий патріотизм Ярославни перегукується з «Плачем Ярославни» Т. Шевченка. У «Полоні Рогніди» звичний для тих часів метод силового вирішення спірних питань Оксана Забужко інтерпретує зі спустошливою відвертістю авторського домислу. Тобто чуттєва культура О. Забужко дозволяє інтерпретувати історичні події есхатологічним способом і створити ліричну героїню, яка, за висловом Н. Анісімової, «...не прагне реставрувати історію в усіх деталях – давні події важливі для неї настільки, наскільки вони торкаються її власного внутрішнього світу, наскільки актуально переживаються нею в теперішньому» [6, с. 15].

Постмодерністська інтертекстуальність у віршах О. Забужко пов’язана з розумінням екзистенціалізму А. Камю. Ліричні герої та героїні її творів недвозначно декларують основний постулат екзистенціалізму, суть якого полягає в процесі існування буття, а не в його результаті. Екзистенційні мотиви в поетичній творчості О. Забужко постають внаслідок інтертекстуальних та інтермедіальних зв’язків зі зразками як мистецького доробку людської цивілізації на всіх етапах її розвитку, так і з окремими творами означеної письменниці. Екзистенційне буття людини та буття нації тісно переплетені у творчості О. Забужко, де процес творення відбувається незалежно від волі автора на трансцендентному підсвідомому рівні. У ході дослідження естетика постмодернізму допомогла чуттєву культуру ліричної героїні О. Забужко, виявити в ліриці поетеси основні категорії означеного напряму, серед яких найбільш поширеними є інтертекстуальність, цитатність, симулякр, гра, ризома, колаж, пастиш, метанаратив.

Висновки з розділу 2

Дослідивши проблемно-стильову парадигму поетичної творчості О. Забужко, ми дійшли до наступних висновків:

1) проаналізувавши особливості індивідуального стилю в поетичних творах О. Забужко, визначаємо, що квінтесенцією її стилю є постколоніальний світогляд розкутої незалежної жінки. Стильова палітра мисткині передає чуттєву природу жінки, як активного члена суспільства з чітко вираженою громадянською позицією. Серед арсеналу художнього простору О. Забужко – усі доступні способи і прийоми. Індивідуальному стилеві О Забужко притаманні автобіографізм, філософізм, що засновані на ґрунтовній філософській освіті, знаннях із соціології, етики, теології, психології, психоаналізу та ін. Жанрові особливості поетичних творів вирізняє використання як традиційних художніх засобів, так і самобутніх авторських новотворів.

2) Окресливши екзистенційні мотиви лірики О. Забужко в контексті естетики постмодернізму, констатуємо, що їх створюють інтертекстуальні та інтермедіальні зв'язки літератури в цілому. Відповідно до цього естетика постмодернізму в поетичному доробку мисткині розкрила чуттєву культуру ліричної героїні О. Забужко через інтертекстуальність, цитатність, симулякр, гра, ризома, колаж, пастіш, метанаратив та ін.

3) Описавши проблемно-тематичну парадигму поезії мисткині, зазначаємо, що у творчості О. Забужко розкриваються особливості людських емоцій, жалю, співчуття, любові – це органічна інтелектуальність поетеси, що надає творам особливого шарму. Тематичну парадигму поезій О. Забужко розкривають засади української ментальності, факти національної та світової історії. Це сприяє введенню українського літературного тексту у світовий контекст.

РОЗДІЛ ІІІ
СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ О ЗАБУЖКО В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

3.1. Теоретичні засади методики викладання поетичної творчості в старшій школі

Методична база вивченняукраїнської літератури в закладах середньої освіти постійно поповнюється новими напрацюваннями, які на сьогодні представлені доробком видатних українських педагогів, кожен з яких має власну концепцію викладання літератури. Однією з перших в незалежній Україні була праця Б. Степанишина (1995) [75], де на засадах демократії, патріотизму і поваги до учня прописано зміст і форми вивчення літератури. Курс лекцій і практичних занять для студентів-філологів авторства С. Пультера і А. Лісовського (2009) [69] має практичне спрямування і характеризується тезовістю й лаконічністю викладу. Комплексний підхід до методики вивчення української літератури демонструють В. Сиротенко та Р. Суровцева (2012) [70], намагаючись синкретизувати структурні елементи означеної наукової дисципліни. Підручники Г. Токмань (2012, 2002) вирізняються сучасним підходом до прочитання учнями художніх творів [78; 79]. Підручник А. Ситченка (2011) [71] Є. Пасічник (2003) [61] утверджує свою педагогічну концепцію викладання української літератури в середній школі. На поєднанні традиційних і нових технологій викладання літератури в школі базується підручник викладання світової літератури Л. Мірошниченко (2007) [52]. Науково-методичний посібник для вчителів української літератури в класах з поглибленим вивченням філологічних дисциплін Л. Мозгової містить матеріали спецкурсу з української літератури «Літературний процес і ґендерна культура» (2011) [53]. У посібнику наведено цикл уроків вивчення творчості О. Забужко в контексті гендерної культури. На основі вищезазначених праць методика вивчення української літератури у ранньому юнацькому віці відбувається із застосуванням парадигм і технологій

викладання, моделей викладання, вивчення літературознавчих понять (не менше 140 найменувань), а також історії методики в українській літературі.

Реформа середньої освіти передбачає реорганізацію старшої школи, яка з 01 вересня 2027 року повністю перейде на профільну орієнтацію з трирічним строком навчання. Згідно з Концепцією профільного навчання в старшій школі [65] профільне навчання у 10-12 класах буде здійснюватися за такими основними напрямами: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний. Серед основних напрямів буде виокремлено різноманітні навчальні профілі, які визначається добором предметів і їх змістом. Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором (спеціальні та факультативні курси). У варіативному компоненті буде відведено більшу кількість годин, що забезпечить гнучкість системи профільного навчання і дасть змогу обрати старшокласникові індивідуальну освітню програму. Засвоєння змісту освіти у закладах із профільним навчанням має забезпечити як загальноосвітню підготовку учнів, так і підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Для вивчення творчості письменника, на нашу думку, найбільш результативними будуть курси за вибором (спецкурси), організація яких передбачає обов'язковий вибір учнем одного із запропонованих. У Концепції зазначено, що курси за вибором це – навчальні курси, які входять до складу профілю навчання, їх основні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. Курси за вибором реалізуються за рахунок варіативного компонента змісту освіти. Кожна школа повинна мати банк курсів за вибором. Учні обирають ті курси, які найбільше відповідають їхнім інтересам [65].

У вивченні літератури як профільного предмета є можливість розширити і поглибити знання з розвитку сучасного літературного процесу за рахунок студіювання його провідного напряму, який доцільно виокремити як «Український постмодернізм».

Сьогодні методика вивчення творчості письменника базується на вивченні його життєпису, який є важливим чинником у формуванні індивідуального стилю автора [9]. Тобто сучасні методичні розробки засновані на ґрунтовних літературознавчих знаннях. Причому кожен учений пояснює власну модель інтегрованості життєвого і творчого шляху письменника. Є. Пасічник вважає основними принципами вивчення життєпису митця такі правила: а) вивчення біографії у взаємозв'язку з творчістю; б) вивчення біографії на підготовчому етапі сприймання твору; в) принцип історизму – вивчення біографії в історичному контексті; г) у вивченні життєпису потрібно розробити систему спеціальних питань, що стосуються особливих віх життя і творчості студійованого митця слова; д) недопущення при вивченні життєпису письменника нівелювання його неповторної особистості (уникати загальних висловів і мовних кліше); е) комплексно схарактеризувати особистість митця як людину з властивими їй рисами характеру (зосередитись на цікавих фактах, спогадах сучасників); ж) всебічне висвітлення діяльності митця [61, с. 10].

Г. Токмань виділяє такі принципи вивчення життя і творчості письменника: а) актуальність – роздуми й узагальнення не повинні підміняти конкретну долю митця, бути викладені в логічному порядку: абстракції мають слідувати за найбільш пам'ятними цікавими фактами з біографії; учитель зосереджує увагу на знакових подіях у житті письменника, принагідно розглядаючи його повсякденний спосіб життя; б) історизм – учитель зображує письменника як історичну особу, яка існувала в певний період в певному краї і вела діалог; митець своїм словом впливає на означений історичний період, його світоглядну парадигму; в) психологізм – розповісти про внутрішні спонуки вчинків письменника, його особливості світосприйняття учитель зможе завдяки ґрунтовним знанням творчості митця, мемуаристики й епістолярних творів; г) екзистенційність – учитель повинен переконати учнів у тому, що письменник – унікальна особистість, потрібно продемонструвати неповторність його думок, почуттів, життєвих фактів; д) естетизм – вчитель знайомить учнів з естетичними поглядами автора [78, с. 119–120]. Л. Овдійчук у розвідці про вивчення біографії

митця крізь призму його естетичного світогляду висновує досягнення на таких уроках виховної мети, яка прогнозовано буде реалізована в результаті безпосереднього впливу художнього твору на духовний світ учнів: «Розмаїтий і багатий внутрішній світ письменника <...> слугуватиме естетичним уроком сучасній молоді, сприятиме розширенню кругозору, інтелекту, спонукатиме до мислительних дій, розвиватиме образне та логічне мислення, зв'язне мовлення, зацікавить учнів, формуватиме естетичну свідомість, шляхетні почуття через знайомство зі зразками високого мистецтва» [59, с. 20].

Ураховуючи вікові особливості учнів старшої школи та рівень їх компетентностей, слушною буде думка Б. Степанишина про те, що «...висококваліфікований вдумливий читач може пізнати особистість письменника – його світогляд, мораль, уподобання, характер, вдачу (темперамент), ставлення до природи і суспільства та інші грані – з самих його творів» [75, с. 179].

Форми і методи вивчення біографії письменника традиційно реалізовуються у двох основних різновидах лекцій [61]. У методичній формі художньої розповіді здійснюється монологічний виклад основного матеріалу, при цьому вчитель користується прийомами ораторського мистецтва з метою емоційного впливу на учнів. Застосовуючи означену методичну форму вивчення життєпису письменника, важливо не надавати надмірну художність монологічній лекції із застосуванням ораторського мистецтва, не перевантажувати її емоційними засобами. Важливо, щоб у свідомості учня залишився зміст розповіді, а не враження від ораторської майстерності вчителя. Тому добір матеріалу потрібно проводити з максимальною скурпульозністю, стежити, щоб він був науково доведеним, містив конкретні визначення.

У формі монологічної розповіді з широкою постановкою завдань, що активізують мислення учнів, зміст завдань для учнів повинен базуватися на вже набутих знаннях. Форма бесіди пробуджує активність учнів, стимулює обмін думками. Особливістю такої форми є те, що учитель бере участь у бесіді усвідомлено, а учні – стихійно. Застосування інтерактивних технологій сприяє унаочненню лекційного матеріалу. Вивчення життєпису письменника із

демонстрацією відеоматеріалів зі знаменними датами і визначними місцями його життєвого і творчого шляху реалізовуються у формі віртуальної «заочної екскурсії», яка забезпечує емоційність у сприйнятті матеріалу, його кращу запам'ятовуваність. Разом із тим, володіючи такою обмеженою, на перший погляд, кількістю видів форм вивчення життєпису письменника, учитель повинен дбати про неповторність кожного уроку вивчення біографії письменників [Пасічник]. Вивчення поетичної творчості письменника, крім опрацювання його життєвого і творчого шляху, передбачає роботу над художнім твором чи групою творів. Основними етапами вивчення художнього твору в загальноосвітньому учбовому закладі є: підготовка учнів до його сприйняття, ознайомлення з текстом, текстуальна робота над твором, підсумкові заняття з його вивчення. За родовою ознакою художні твори поділяються на епічні, ліричні і драматичні, які різняться способом відображення дійсності і структурою організації словесного матеріалу. Це зумовлює відмінні методичні парадигми у їх вивченні, тому що методичні прийоми зумовлює природа художнього твору.

У старшій школі художні твори вивчають відповідно до особливостей літературного процесу, що детермінує більшу складність вступних занять із проєкцією на міжпредметні знання. Якщо на вступному занятті потрібно схарактеризувати історичну епоху, то розповідь про неї повинна бути стислою і точно підпорядкованою завданням аналізу художнього твору, його пафосу. Помилкою на вступних заняттях про історичні обставини, які мають відношення до твору, є перелік подій без коментарів до них і пояснення зв'язку цих подій із творчістю письменника. Така підготовка до сприймання твору не є результативною, оскільки не відображає світогляд, світосприйняття і світобачення митця. Предметом ознайомлення на вступних заняттях може бути жанрова специфіка певних творів, літературознавче обґрунтування їх виникнення. Автобіографічні мотиви у творах письменника сприяють виникненню більшої зацікавленості. Тому на вступних заняттях доцільно обговорити означену тематику. Вступні уроки до вивчення курсу літератури й окремих розділів відрізняються від вступних занять тим, що вони не готують учнів до сприймання

окремих творів, а розпочинають власне вивчення того чи того твору або літературного явища.

На другому етапі вивчення художнього поетичного твору відбувається його читання, без якого неможливий повноцінний аналіз твору. На цьому етапі важливим для вчителя-словесника є прочитання поетичних творів на уроці, особливо рефлективної лірики, поетичних творів модерністських напрямів літератури, а також філософської лірики. Одним із засобів, що забезпечує сприймання твору, є його виразне читання на уроці. Якщо донедавна виразне читання було засобом емоційного наповнення ліричного твору, то на теперішнє покоління виразне прочитання твору не справляє очікуваного враження. Роль виразного читання поступово зводиться до культуромовної сфери. У результаті як виразного, так і мовчазного читання ліричного твору зростає рівень суб’єктивності в оцінці літературного твору. Коментоване читання, на нашу думку, доцільно використовувати на уроках української літератури під час вивчення модернізму і його напрямів. Особливо важко знайти альтернативу коментованому читанню при вивченні творів постмодерністського літературного напряму. Для самостійного опрацювання творів із запозиченими чи діалектними поетикальними елементами учитель-словесник рекомендує лінгвістичні й енциклопедичні довідкові видання.

Як відомо, естетичний світогляд письменника знаходить відображення у його творчості, розкриття якої передбачає комплекс аналітичних дій. Аналіз художнього твору на уроках української літератури проводиться з метою встановлення його естетичного значення, через розкриття особливостей змісту і форми художнього твору. Вікові особливості розвитку психіки дітей зумовлюють диференціацію аналітичної роботи за рівнем складності, якості одержаних результатів. Учні старшої школи, на відміну від дітей молодшого і середнього шкільного віку, здатні осмислити естетику художнього твору, помітити прикметні особливості його форми. Старшокласники спроможні оцінити художню значущість твору чи групи творів. Учні профільних філологічних класів роблять узагальнення щодо художніх образів, емоційної і смислової ролі поетикальних

засобів, типологічних ознак індивідуального стилю автора чи стилю епохи. У процесі вивчення лірики важливим є недопущення авторитарного стилю навчання: всі узагальнення учні повинні робити самостійно.

Суттєвими параметрами проведення аналізу є жанрово-родова коректність його застосування і міра (ступінь) проведення. Якщо в першому випадку, застосовуючи невідповідні методи і прийоми, утворюється неправильний результат аналізу, то в другому випадку надмірне членування художнього твору також призводить до хибних висновків. На уроках української літератури лірику потрібно аналізувати так, щоб постійно підтримувати інтерес учнів до неї. Для цього потрібно раціонально поєднувати репродуктивну і пошукову форми діяльності учнів.

Отже, теоретичні основи методики вивчення поетичної творчості в старшій школі засновані на загальнонаукових знаннях. У дослідженні ми дотримувались погляду про єдність життєвого і творчого шляху письменника у вивченні його творчості. Оскільки біографізм є складовою світоглядного чинника індивідуального стилю митця і його творчості, то вивчення творчості без попереднього чи одночасного вивчення життєвого шляху буде неефективним.

Тому під час викладання поетичної творчості вчитель-словесник повинен 1) опиратись на: принципи, джерела, форми і методи вивчення життєпису письменника; 2) основні етапи роботи над художнім твором з тенденцією до періодичних узагальнень; 3) методологію і методику аналізу художнього твору; 4) особливості вивчення лірики у старшій школі; 5) особливості вивчення теоретико-літературних понять і літературно-критичних статей. Результативність досягнення навчальних, виховних і розвивальних цілей на уроках української літератури забезпечується високою педагогічною майстерністю вчителя, бездоганним володінням матеріалом, підходом до художнього твору як до цілісної естетичної структури.

3.2. Вивчення лірики О Забужко в контексті естетики постмодернізму

Постмодернізм, який у західній культурі постав на противагу модернізму, на українському ґрунті має відмінне ідейне спрямування. Український постмодернізм посів місце штучно насаджуваного соціального реалізму. Тому вивчення творчості українських постмодерністських письменників, серед яких провідне місце займає О. Забужко, потрібно здійснювати крізь призму тих естетичних категорій, які типові в усіх постколоніальних культурах.

Не можемо погодитись із твердженням Л. Лавринович про те, що «естетико-світоглядний контекст, у межах якого варто інтерпретувати поетичну творчість О. Забужко, – екзистенційна проблематика» [42]. Такий підхід значно звужує всю парадигматику стильових особливостей поетичної творчості митця. Тому в нашому дослідженні виходимо з особливостей сучасного літературного процесу в цілому, й українського – зокрема.

Вивчення лірики О. Забужко відбувається в контексті всієї творчості, позначеної естетикою постмодернізму. Тому варто застосувати три різні шляхи аналізу: 1) розгляд вірша у тематичному контексті (передбачає оглядове ознайомлення з провідними темами і мотивами у поетичному доробку О. Забужко і визначення у ньому місця та особливостей конкретної поезії); 2) вивчення поезії разом із біографією поетеси (важливо тримати постійний зв’язок з особистістю автора, реальними умовами, в яких створювався вірш; лірика відображає конкретні етапи життя О. Забужко); 3) вивчення ліричного твору після знайомства з життям і діяльністю поетеси, внаслідок чого відбувається усвідомлення загальних рис її творчості та найбільш прикметних особливостей індивідуального стилю (конкретний твір буде розкривати або поглиблювати розуміння тієї чи іншої грані таланту О. Забужко). Незалежно від обраної моделі вчитель повинен приділити достатню увагу власне монографічному вивченню вірша. Старшокласникам імпонує можливість висловити свою власну думку стосовно прочитаного вірша. Щоб допомогти учням правильно зрозуміти твір, учитель повинен заздалегідь підготувати основні запитання, відповіді на які

скерують хід думок учнів у потрібному напрямі. Поряд із наведеними шляхами аналізу можливі і більш вільні форми і прийоми роботи вивчення лірики О. Забужко, спрямовані на розвиток читацької самостійності. Це, в першу чергу, евристична бесіда, індивідуальна робота за питаннями, а вже потім – колективний обмін думками, або ж відповідь-звіт кількох учнів і оцінка їхньої роботи іншими. Можна також побудувати аналіз навколо одного центрального питання, що створює проблемну чи пошукову ситуацію (наприклад, критична стаття про твір чи групу творів митця). Дієвими формами роботи на уроці зарекомендували себе учнівські міні-проєкти, портфоліо, засідання літературних віталень і майстер-класів. Враховуючи конкретні суспільно-біографічні та історико-літературні чинники індивідуального стилю О. Забужко, робимо спробу виділити основні підходи до аналізу поезії, які покликані урізноманітнити навчальну діяльність на уроці української літератури: монографічний ідейно-художній аналіз поезії (з коментарями і системою запитань); аналіз поезії в контексті циклу, збірки або тематичної групи у творів; аналіз поетичного твору паралельно з біографічними фактами; порівняльний аналіз двох віршів або кількох віршів; порівняльна характеристика тих самих творів у різних збірках; аналіз поезій щодо їх жанрової специфіки (застосування традиційних і новаторських жанрових форм); аналіз поезії з погляду еволюції ліричної героїні; емоційно-інтуїтивний аналіз через сприйняття виразного читання твору (наприклад, історіософської чи громадянської лірики).

Аналіз зображувально-виражальних засобів та особливостей поетичного синтаксису у віршах подається через усвідомлення того, що естетика постмодернізму відображає чуттєву культуру поетеси засобами її художньої мови. Прийоми виразного читання і мовленнєві партитури дадуть змогу вчителеві реалізувати ще одне завдання у вивченні поезії – представити її як мистецький витвір. Для вивчення поетичної творчості О. Забужко в естетико-світоглядному контексті на уроках української літератури найбільш результативним буде аналіз ліричного твору в контексті художнього напрямку, до якого належить творчість поетеси. Оскільки педагогічною основою

літературної освіти є виховання людини з високою естетичною свідомістю, то учитель-словесник повинен сприяти формуванню чуттєвої культури учнівської молоді. Учні старшої школи філологічного профілю повинні мати ґрунтовні знання з функціонування літературних напрямів в ретроспективному і перспективному плані. Майбутні філологи повинні розуміти, що літературні напрями не існують у застиглій хронологічно обмеженій формі, а зникають і відроджуються, змінюють один одного або співіснують, з'являються як продовження чи противага попереднім.

Складовими теоретичної технології вивчення літературних напрямів є блоки навчального матеріалу, методичні прийоми, етапи вивчення. Характеризуючи кожний літературний напрям, визнають такі блоки його ознак: художній світ; концепція людини; завдання мистецтва; особливості поетики. Засвоєння учнями теоретичних понять є найважливішим елементом вивчення шкільного курсу літератури, а літературні напрями є складнішими за поняття. У технології вивчення літературного напряму застосовують низку методичних прийомів: 1) прийом яскравих текстуальних асоціацій. Літературний напрям має асоціюватися передусім із певним художнім твором (його виразним уривком, образом); 2) встановлення зв'язків з іншими видами мистецтва; 3) тлумачення й унаочнення назви напряму; 4) демонстрація майстерно виданої ілюстрованої книги; 5) зіставлення творів українського й зарубіжного автора, що репрезентують той самий літературний напрям.

Проводячи урок вивчення поетичної творчості О. Забужко в контексті літературного напряму, до якого належить більшість її творів, потрібно спиратися на конкретику художнього тексту, тлумачити назву, структурувати відомості про напрям, сприяти створенню в учнів яскравих асоціацій щодо нього за допомогою ліричних творів О. Забужко як ілюстративного матеріалу. На нашу думку, вивчення вірша зі збірки «Автостоп» (потім увійшов до збірки обраних поезій «Друга спроба») «Задзеркалля: пані Мержинська» в старшій школі профільного рівня найбільш точно буде відображати норми естетики постмодернізму. У вивченні цього вірша потрібно насамперед звернути увагу на

інтертекстуальність як основну ознаку творів постмодерністської літератури. З'ясування поняття «інтертекстуальність» повинно відбуватися за такими параметрами: де введено в обіг, ким і за яких обставин, а також на рівні співвіднесення семантики етимона і неозапозичення в українській мові. Після цього виявлення інтертекстуальних зв'язків у творчості О. Забужко потрібно розпочати з означеної поезії, при цьому виявляючи інші ознаки постмодернізму, а саме: мотиви абсурдності світу, дисгармонія і деструкція як основні ознаки художнього світу постмодернізму. Структурні й композиційні особливості постмодерністських творів виявляються у використанні колажу, фрагментарності, хаотичності, причому самі твори репрезентуються як процес взаємодії автора з текстом [76]. Постмодерністські твори передбачають явно виражену умовність зображуваного, підпорядковуються правилам естетичної гри. У реципієнта складається враження, що герої не живуть, а грають у життя. І митець начебто не пише, а грає в літературу. Для цього застосовуються прийоми творення комічного: іронія, сатира, сарказм, які в поєднанні з естетичними категоріями трагічного, парадоксального творять метакатегорію естетичного. Крім того, тиха трагічність ліричних героїв постмодерного твору полягає в тому, що їм нікуди тікати, вони ні в що не вірять, бо втратили смисл життя. Усі з наведених вище ознак постмодерністського літературного твору присутні в поезії «Задзеркалля: пані Мержинська» [30, с. 172–173], у якій трансформовано майже всі предмети, явища, образи.

Для розуміння естетики постмодернізму аналіз лірики О. Забужко, зокрема поезій «Голосом 80-их», «Феєрія про диригента свічок», «Коментар до дій св. Апостолів», «Клітемнестра», «Офелія та «мишоловка», «Світ без любові», «Попелюшка», потрібно здійснювати на уроках української літератури в контексті естетичних пошуків сучасних поетесі поколінь літераторів «вісімдесятників» і «дев'яностівців», які осмислюючи проблеми мистецького існування, вдаються до поетизації світу мистецтва. З метою кращого засвоєння учнями старшої школи постмодернізму найбільш результативним буде вивчення еволюції естетичних поглядів О. Забужко: від літературного напряму

«неокласицизм" до постмодернізму, модернізму і його напрямів.

Чуттєва культура учнів старшої школи базується на фізіологічних особливостях, що проявляється в потребі інтимної дружби, здатності зрозуміти внутрішній світ ліричних героїв. Тому вивчення любовної лірики О. Забужко має відбуватись у контексті естетики постмодернізму, зважаючи на індивідуально-психологічні особливості ліричних героїв. Л. Лавринович для вивчення учнями інтимної лірики О. Забужко радить обрати поезії: «Од такої тоски…», «Пробудження», «І двері розчахнулись…», «В розлуці». При цьому потрібно зосередитись на особливій відвертості поетеси, на пластичності словесних образів, а також на експресивній манері зображення, що потребує належного вивчення поетичного синтаксису названих поезій [Лавринович]. Учні старшої школи філологічного напряму, обравши означений профіль, володіють певним переліком компетентностей, що дозволяє ефективно засвоїти інтимну лірику О. Забужко.

У вивченні епічної лірики О. Забужко, учитель робить акцент на етногенетичні мотиви, інтерпретовані поетесою в катастрофах сучасності, що досягається, крім інтертекстуальності, за допомогою культурних ремінісценцій, алюзій, порівнянь, асоціативних метафор, фрагментарності зображуваного, трансформації мотивів і образів. У цілому О. Забужко модернізує традиційні мотиви громадянської лірики. Характерні для постмодернізму алюзіїї, запозичення і цитування присутні в поезії «Російський мотив» [30, с. 99]. Вивчаючи особливості естетики постмодернізму, означену поезію потрібно розглядати в порівнянні з творами інших постмодерністських авторів. Зокрема, в поезії Ю. Андруховича «Ніжність» із циклу «Кримінальні сонети» [3] фатальні наслідки нерозділеного кохання також зображено в трагіко-бурлескній інтерпретації. У «Російському мотиві» О. Забужко драматичні події російського протесту показує в історіософському світлі: «Росіє, я люблю твої пісні! / Їх хижу лють, тамовану до часу, / холодну лють північного розбою, – / як мсти за занапащене життя / тому, хто перший трапиться під руку!» [3]. Метакатегорія «естетичне» в цій поезії заснована на синкретизмі категорій жахливе, трагічне,

шокуюче, що є невід'ємною складовою естетики постмодернізму. Л. Лавринович у статті про вивчення поетичної творчості О. Забужко вищій школі [42] слушно рекомендує брати за джерельну основу збірку поезій «Друга спроба», видану у 2005 році, оскільки раніші видання виходили невеликими тиражами і зараз важкодоступні, а сама О. Забужко особисто зібрала найкращі зі своїх віршів у цій книзі.

Ю. Бондаренко, окреслюючи коло проблем, які постають перед учителем-словесником під час розробки дидактичної моделі опрацювання лірики в школі, першочерговою вважає утворення системи уроків, присвячених вивченню творчості одного поета: «Навчальні програми зазвичай дають певну сукупність текстів, часто різнорідних в тематичному, жанровому, хронологічному (написані в різні періоди творчості) планах. Існує необхідність систематизувати лірику автора, об'єднавши твори за певним принципом для розгляду протягом усієї кількості виділених занять і на кожному з них окремо. Для цього встановлюємо принципи групування, які допоможуть вирішити питання. На наш погляд, ними можуть бути такі: хронологічний, за належністю до однієї поетичної збірки, тематичний, жанровий, комбінований» [10]. Уважаємо найбільш прийнятним у вивченні поетичної творчості О. Забужко тематичний принцип групування її творів на основі спільності мотивів і тематики лірики (філософська, інтимна, громадянська). При цьому найбільш ефективними буде метод лекційного викладу з елементами коментованого читання та діалогічного спілкування, оскільки найбільш точно буде сприяти досягненню дидактичної мети з урахуванням ступеню складності літературного матеріалу. Крім того, діалогічна форма навчання і виховання передбачає поєднання індивідуальної, групової та колективної роботи учнів з акцентом на нахили й інтереси кожного учня. У вивченні поетичної творчості О. Забужко лекційний виклад потрібно максимально заміняти на методи і прийоми аналітичної діяльності учнів старшої школи. Їм потрібно дати можливість висловитися, проговорити в колі однолітків під модерацією досвідченого педагога коло неоднозначних проблем, табуйованих тем, піднятих О. Забужко. Особливості індивідуального стилю мисткині, що

постав на постколоніальному ґрунті, є цілком органічними в контексті естетики постмодернізму, яка часто послуговується виражальними засобами ненормативного характеру, і деякі методисти трактують постмодерністський метод як можливість відкриття суті речей «...у їхній складності, неоднозначності, – багатогранності» [81, с. 28]. Використання у вивченні лірики О. Забужко бесіди забезпечить високий рівень активності учнів. Завдання, винесені для самостійної роботи, («Продовжити речення», асоціативне гроно, «Услід за автором», «Перехрестя думок», робота в групах, «Кубування», метод «Прес», «Незакінчене речення» та ін.) сформують в учнів навички практичної роботи з поетичними творами постмодернізму. Подані завдання представлені у Додатку 1 до нашого дослідження.

Результативною формою контролю засвоєння тематичного блоку «Естетика поетичної творчості О. Забужко» в рамках спецкурсу «Український постмодернізм» уважаємо виконання тестових завдань (закритого і відкритого плану). Тести представлені у Додатку 2 поданого дослідження.

У результаті вивчення тематичного блоку «Естетика поетичної творчості О. Забужко» в рамках спецкурсу «Український постмодернізм» в учнів старшої школи повинні бути сформовані такі компетентності: здатність засвоїти специфіку розвитку української літератури кінця XX – початку XXI століття; здатність засвоїти визначальні риси естетики постмодернізму в цілому, й українського зокрема; здатність засвоїти характерні риси індивідуального стилю О. Забужко; здатність засвоїти тексти поетичних творів О. Забужко; здатність засвоїти теоретико-літературні поняття і основи аналізу літературно-критичних статей. Результатами вивчення поетичної творчості О. Забужко в контексті естетики постмодернізму буде наявність таких умінь: аналізувати ліричні твори посмодерністського напряму; визначати тематику і проблематику ліричних творів О. Забужко; виявляти вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на особливості індивідуального стилю О. Забужко; визначати інтертекстуальні мотиви й образи; акценти, їх роль у художньому творі; встановлювати значення поетичної творчості О. Забужко для історії української літератури.

Підбиваючи підсумки дослідження методики вивчення лірики О. Забужко в контексті естетики постмодернізму, метою здобуття літературної освіти в старшій школі філологічного напряму потрібно вважати формування предметної компетентності, яка дозволить опрацьовувати тексти різних естетико-світоглядних концепцій, розуміти авторську позицію й аналізувати добір художніх засобів донесення її до читача, формувати власну точку зору щодо ліричних творів О. Забужко. Вивчення поетичної творчості О Забужко в старшій школі відбувається з урахуванням особливостей індивідуального стилю автора на тлі літературного процесу.

3.3. Засвоєння теоретико-літературних понять та опрацювання літературно-критичних статей про поетичну творчість О. Забужко

Сучасне літературознавство зорієнтоване на комплексний аналіз закономірностей розвитку знакових літературних явищ: художніх напрямів і течій, жанрів, провідних тем, видатних постатей літературного процесу, художніх творів. Науковці прагнуть розкрити специфіку теперішнього історико-літературного періоду, де постаті й твори, напрями та проблеми, де тяглість і дискретність, рух і стагнації, забігання вперед і супротивні течії, річище й відгалуження, тексти й контексти, полілоги художніх текстів і суспільних реалій, зосереджені на тому, щоб цілісно дослідити літературний процес у його неперервності й тяглості, у логічних взаємозв’язках зі світовою та українською літературною традицією [18].

З огляду на означену багатогранність сучасного літературознавства підготовка фахівців гуманітарного напряму має розпочинатися в ході здобуття середньої освіти. Профілізація навчального процесу відкриває педагогічним працівникам широке коло можливостей для утворення літературних компетентностей старших школярів. Формування в учнів теоретико-літературних понять спрямоване на встановлення ґрунтовних знань про літературний розвиток, новий тип стосунків між учителем і учнем, потребу вдосконалення професійних

здібностей. Оволодіння теоретико-літературними поняттями усвідомлюється учнями як необхідна умова адекватного сприйняття, аналізу та інтерпретації художніх творів.

Постмодерністська лірика О. Забужко виступає переконливим аргументом на користь потреби обізнаності молоді з основними поняттями теорії літератури і літературної критики. Теорія літератури дає школярам інструментарій для літературознавчого аналізу лірики О. Забужко, визначення ідейно-тематичної основи і художньої форми. Вивчення нового теоретико-літературного поняття передбачає такі етапи: читання вірша або його уривка; ознайомлення учнів із новим терміном, цитування його визначень із різних наукових джерелах (в т. ч. лексикографічні праці); самостійна робота учнів (індивідуальна, у парах, групова), що охоплює такі завдання: знайти риси відповідного літературного явища в творі О. Забужко чи творах українських і світових класиків, з'ясувати функцію певної риси чи явища в контекстуальному оточенні, зіставити твори різних авторів і визначити особливості цього явища в кожному з них, з'ясувати традиційне і новаторське у використанні літературного явища у поетичній творчості О. Забужко, пов'язати поняття з літературним напрямом постмодернізму. Ґрунтовне засвоєння теоретико-літературних понять виявляється в умінні учнів використовувати сформоване поняття як для аналізу й зіставлення лірики О. Забужко з творчістю Лесі Українки, В. Шекспіра, античних авторів, так і у власних творах.

До вивчення поняття «літературний напрям» учитель має застосовувати, у першу чергу, прийоми компаративістики для виявлення естетичної спільності творчості групи письменників у конкретний період часу. Оскільки категорія напряму передбачає об'єднання митців на основі єдності методу, а також більшу або меншу схожість індивідуальних стилів, то порівняння художнього методу та індивідуального стилю О. Забужко з художнім методом й індивідуальним стилем Ю. Андруховича, О. Ірванця буде сприяти ефективному засвоєнню постмодернізму, розглядаючи який необхідно зосередитись як на загальних його рисах, так і на національних особливостях. А. Фасоля, визначаючи методичні

засади прочитання постмодерністської поезії, пропонує налаштувати учнів на іронічне сприйняття світу в постмодерністських творах. При цьому потрібно наголосити, що світ у постмодерністському творі «...може постати вельми абсурдним, у якому змішались низьке і високе, прекрасне і потворне. Про світ поет говорить водночас і високим, і низьким стилем, літературною мовою і жаргонізмами, суржиком, а то й вульгаризмами <...> Така форма викладу в поетичному творі викликає рефлексивний внутрішній спротив, оскільки суперечить попередньому естетичному досвідові читачів» [81, с. 25]. У ранньому юнацькому віці учні вже володіють певним масивом знань, умінь і психічних властивостей. Разом із тим відбуваються постійні якісні зміни у всіх сферах психічної діяльності, що є основою становлення особистості на цьому етапі її розвитку [81, с. 82–85]. Тому для формування літературних компетентностей учитель повинен урахувати особливості сприймання, уваги, пам’яті, мислення, мовлення та уяви шкільної молоді.

На основі міжпредметних зв’язків учні мають вміти виявити типологічні риси українського постмодернізму, а також пояснити причини прикметних ознак національного варіанта означеного напряму, який при загальній спільності має свої хронологічні обмеження, специфічні художні особливості, піднімає актуальні для національного світобачення проблеми. Вивчення лірики О. Забужко в контексті постмодернізму має відбуватися на основі узагальнення спільних ознак митців напряму в зображенні художнього світу, формуванні концепції людини, визначенні завдання мистецтва, тобто на основі аналізу художнього методу й індивідуального стилю вивчених в рамках спецкурсу письменників. Виявлення і пояснення доречності застосування О. Забужко ремінісценцій, колажності, інтертекстуальності має відбуватися на основі аналізу рис постмодерністської естетики в цілому.

Для засвоєння постмодернізму як літературного напряму ефективним буде застосування прийомів текстуальних порівнянь, асоціацій, евристичного спостереження, конструювання поняття, переказу учнями твору за допомогою характерних для естетики напряму виражальних засобів, визначення

стилістичних домінант у ліричних творах О. Забужко й зіставлення їх зі стилістичними домінантами лірики вивчених постмодерністів, опрацювання довідкової та критичної літератури. Запропоновані форми роботи пропонуємо у додатках до нашого дослідження: Додаток 1 «Постмодерні риси творчості О. Забужко», а також Додаток 2 – тести за творчістю О. Забужко (див. додатки). Засвоєння учнями теоретико-літературних понять вимагає належної системності у роботі вчителя. Формування певного теоретико-літературного поняття протягом шкільного вивчення предмета української літератури відбувається поступово, задовго до того, коли учні ознайомляться з повним визначенням цього поняття. Процес формування в учнів теоретико-літературних понять як засобу адекватного сприйняття, прочитання й розуміння художнього тексту включає в себе такі етапи: а) прочитання ліричного твору О. Забужко; ознайомлення учнів з новим терміном, що визначає нововиявлене літературне явище; пошук його визначення у декількох наукових джерелах; конспектування; б) самостійна робота учнів (індивідуальна, у парах, групова), спрямована на виконання таких завдань: пошук відповідне явище в іншому художньому тексті і з'ясування його виражальної ролі; зіставлення двох творів постмодерністських авторів (О. Забужко, Ю. Андрухович, О. Ірванець) і визначення спільних і відмінних особливостей означеного явища в кожному з цих творів; з'ясування традиційнеі новаторське у використанні літературного явища в поетичній творчості О. Забужко; розгляд студійованого теоретико-літературного поняття в контексті літературного напряму; використання означеного поняття у власних літературних спробах учнів.

Крім того, у старшій школі на уроках української літератури відбувається систематизація теоретико-літературних знань, які учні засвоїли в середній ланці освіти. На основі створених в середніх класах записів у власних літературознавчих словниках учні структурують набуті теоретико-літературні знання, деталізуючи й ускладнюючи їх. Проблемам вивчення літературно-критичних статей про творчість О. Забужко присвячено один з уроків у блоці вивчення творчості мисткині в рамках варіативного компонента авторства

Л. Мозгової, де педагог формулює навчальну, розвивальну і виховну мету у світлі формування в учнів старшої школи аналітичного підходу до вивчення суб'єктивних поглядів на літературні явища, чітко означивши тип заняття як урок вивчення критичних матеріалів [53]. Виклад матеріалу Л. Мозгова пропонує здійснити у формі лекції з елементами бесіди, за допомогою якої в учнів формується культура ведення дискусій, виховується толерантність до суперечливих поглядів. Вивчення літературно-критичних праць педагог пропонує проводити у групах, кількість яких має бути відповідною до кількості аналізованих критичних матеріалів і відбуватися за таким планом: прочитання тексту статті; складання плану статті; визначення думок, які суперечать поглядам учнів; виписування цих думок з викладом аргументів; визначення новизни літературознавчої праці. З узагальненими положеннями від кожної групи виступає доповідач. Для самостійної роботи вдома Л. Мозгова пропонує учням створити власний критичний матеріал про твір О. Забужко [53].

У нашому дослідженні методики вивчення поетичної творчості О. Забужко для опрацювання критичних матеріалів вважаємо за потрібне вивчати в рамках спецкурсу «Український постмодернізм» рецензію В. Агеєвої на збірку «Друга спроба» [2], статті в науковій періодиці Н. Тарасової, В. Люльки [76], Н. Анісімової [5; 6]. До означених праць потрібно застосувати модель безпосереднього розгляду наукового тексту. Як складова частина літературознавства літературна критика має своїм завданням формувати естетичну оцінку творам письменників, показувати їхнє місце в літературному процесі певного періоду. Для учнів старшої школи опрацювання літературно-критичних матеріалів про лірику О. Забужко, крім навчальної мети, буде сприяти формуванню естетичних смаків на основі аналізу плюралізму поглядів на творчість мисткині. Для учнів старшої школи профільного філологічного напряму індивідуальний стиль критика й жанрова специфіка літературно-критичної праці повинні мати прогностичне значення. Жанрову різноманітність літературно-критичних матеріалів про поетичну творчість О. Забужко складають анотації, рецензії, відгуки, статті, розвідки, огляди, есе. Вивчення літературно-критичних

матеріалів у старшій школі профільного рівня повинно базуватись на найбільш фахових оцінках творчості. Тому вивчення рецензії як жанрового різновиду літературної критики повинно сформувати в учнів навички опрацювання рецензій з урахуванням їх жанрових особливостей, а також написання відгуків (рецензій) про літературний твір чи групу творів О. Забужко.

Отже, оволодіння змістом постмодерністської поезії в цілому, й лірики О. Забужко зокрема, засвоєння й систематизація характерних для означеного літературного напряму теоретико-літературних понять (ремінісценція, алюзія, інтертекстуальність, образність, трансформація образів, поетика, індивідуальний стиль втора, стиль епохи, літературний напрям, літературний процес) слугує запорукою успішного прочитання і трактування постмодерністської лірики в контексті літературного процесу як неподільної єдності, що має певні особливості й закономірності. Уміння застосовувати учнями надбання літературно-критичних досліджень сприятиме формуванню уміння систематизувати суб'єктивні оцінні погляди фахівців про певні літературні явища, що стане запорукою поглиблення знань про літературу в контексті інших видів мистецтва.

Висновки з третього розділу

У представленому розділі нашого дослідження було окреслено специфіку вивчення поетичної творчості О. Забужко в загальноосвітній школі. Відповідно до визначених завдань, констатуємо:

1) методика вивчення лірики має прикметні особливості, що відрізняють її від методики вивчення епіки чи драми. Застосування невідповідної родової методологічної парадигми призводить до неправильного прочитання літературних творів, формує у свідомості учнів хибні поняття і концепти;

2) вивчення творчості О. Забужко в контексті естетики постмодернізму дає можливість пізнати її світовідчуття, художнє мислення й визначити внесок у мистецьку ситуацію постмодернізму в Україні;

3) технологія засвоєння теоретико-літературних понять та опрацювання літературно-критичних статей про поетичну творчість О. Забужко відбувається з

урахуванням вікових особливостей психіки учнів. Студійовані теоретико-літературознавчі поняття сприймаються учнями як предмет вивчення і як інструмент пізнання всього розмаїття процесів і явищ навколишнього світу. Системність мислення учнів старшої школи сприяє формуванню світогляду, крізь призму якого здійснюється аналіз ліричного твору в контексті естетики художнього напрямку, до якого належить О. Забужко.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного магістерського дослідження присвяченого вивченню проблематики і стильових особливостей поезії О. Забужко, проблематика, стильові особливості висновуємо такі положення.

1. Відповідно до цього, поняття «стиль», володіючи загальним значенням як сукупність індивідуальних типологічних ознак, у процесі вивчення поетичної творчості митця слова не мало однозначної конкретизації. У ході проведення дослідження здійснено визначення стилю епохи й індивідуального авторського стилю. Термін «літературний стиль» у сучасній науці замінено терміном «літературний напрям».

2. Індивідуальний стиль автора є відображенням його чуттєвої культури, певний вплив на яку мали зовнішні і внутрішні чинники епохи. Сучасна епоха, на яку припадає творчість О Забужко, на відміну від попередніх, характеризується перманентними змінами, різнорівневим культурним обміном, що вирізняється винятковою мобільністю, спричиненою глобалізаційними процесами, безпрецедентною множинністю сутностей у царині культури й абсолютною необмеженістю її виявів. Означені фактори сформували в сучасному літературному процесі тенденцію до одночасного функціонування декількох літературних напрямів, їх взаємної модифікації. Проте провідним напрямом у сучасній літературі є постмодернізм, який постав у західній культурі на противагу модернізму. Особливістю українського постмодернізму є його антагонізм до комуністичного соцреалізму і всієї парадигми суспільних процесів, породжених колоніальним минулим. Тому український постмодернізм заснований на постколоніальному світогляді, що зумовлює його художню специфіку.

У сучасному суспільстві на формування індивідуального стилю автора значний вплив мають економічні фактори. Естетика авторського стилю свідомо зорієнтована на естетично- світоглядні цінності людського суспільства в той історичний період, на який припадає творчість письменника. Тобто мистецька діяльність частково спрямована на одержання доходу від її здійснення. Руйнуючи

комуністичні декларативні стереотипи про те, що комерційний інтерес має негативний уплив на рівень художньої довершеності творів мистецтва, можемо зробити висновок про якісне наповнення власне комерційного контенту, який, виконуючи соціальне замовлення, є найбільш достовірним відтворенням естетичного світосприйняття. Разом з тим художній твір формує певні світоглядні пріоритети, через які відбувається перекодування ціннісних орієнтирів за допомогою мистецтва.

3. Оцінка літературознавчою наукою творчості О. Забужко, не маючи однозначного трактування її творчого методу, сходиться на тому, що письменниця є новаторкою як в поезії, так і у прозі, а поетичну творчість мисткині потрібно розглядати відповідно до естетики постмодернізму і пізнього модернізму. Тому стилістичні домінанти лірики О. Забужко позначені постмодерністською й модерністською екзистенційною естетикою.

4. Оскільки типологічною ознакою естетики постмодернізму є інтертекстуальність, спричинена тезою про неможливість створення кардинально нових концептів з огляду на циклічність людського існування, в результаті якого повторюються наявні в попередньому культурному досвіді людства явища, то спосіб інтерпретації відомих понять і концептів потребує нових засобів художнього вираження, які не завжди відповідають естетичній категорії прекрасного. Тобто мистецтво слова, відповідно до постмодерністського напряму, послуговується усім спектром виражальних засобів художньої мови. Тому прочитання поетичної творчості . Забужко має відбуватися з погляду естетики постмодернізму. Тоді літературний феномен О. Забужко не буде сприйматися як популяризація скандальних одкровень.

5. Для вчителя-словесника важливою є ґрунтовна філологічна, естетична і психолого-педагогічна підготовка, особливо при вивченні творів з епатажним ідіолектом або таких, що зачіпають табуйовані чи не актуальні для національної ментальності теми. Адже педагогічно професійний виклад навчального матеріалу сприятиме досягненню не лише навчальної мети, а й допоможе формуванню естетичних уподобань особистості в ранній юності.

6. Вивчення ліричних творів у старшій школі, на відміну від середньої ланки освіти, характеризується осмисленістю, яка сформувалася внаслідок набутих міждисциплінарних знань, життєвого досвіду, загальної ерудиції. Тому акценти у вивчені ліричного твору зміщуються з його прочитання на ґрунтовний літературний аналіз, який проводиться з урахуванням індивідуального авторського стилю. Життєпис письменника у старших класах вивчають у взємозв'язку з творчістю на тлі загального літературного процесу. У старших класах вперше у шкільній літературній освіті приділяючи увагу індивідуальному стилю автора.

7. Профіль навчання – це спосіб організації диференційованого навчання, який передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів. В умовах трирічної старшої школи вивчення української літератури в закладах профільного філологічного напряму буде відбуватися поглиблено і розширено, що буде реалізовано впровадженням обов'язкового варіативного компонента. У ході виконання магістерського дослідження було з'ясовано роль О Забужко в сучасному літературному процесі. Тому в рамках вивчення спецкурсу «Український постмодернізм» доцільно вивчати поетичну творчість О Забужко в контексті естетики постмодернізму.

Методику викладання поетичної творчості О Забужко обґрунтовано на загальнонаукових методичних і літературознавчих теоретичних засадах. Доведено результативність викладання творчості О Забужко шляхом поєднання автобіографії з творчістю, а також за допомогою форм, методів і прийомів викладання ліричних творів у старшій школі профільного напряму.

8. У результаті вивчення тематичного блоку «Естетика поетичної творчості О Забужко» в рамках обов'язкового варіативного компонента (шкільного) «Український постмодернізм» учні профільних закладів середньої освіти повинні засвоїти основні поняття і терміни літературознавства, що розкривають поетичну творчість О Забужко: аналіз літературно-художнього твору; літературні напрями; теоретико-літературні поняття; завдання та прийоми опрацювання літературно-критичних статей. Крім того, учні повинні вміти

правильно осмислювати специфіку літератури як мистецтва слова.

Вивчення теоретико-літературних понять і літературно-критичних статей у старшій школі відбувається на основі набутих знань з урахуванням особливостей психічного розвитку учнів у ранній юності. Типологізація прикметних рис індивідуального авторського стилю як принципу реалізації художнього світу є ефективним прийомом засвоєння базового теоретико-літературного поняття учнями старшої школи. Компетентісний підхід до вивчення теоретико-літературних понять має на меті засвоєння учнями встановлених критеріїв та принципів аналізу літературних явищ, що буде сприяти вихованню культурного читача, здатного виявляти високохудожні твори з неповторним авторським стилем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2003. 320 с.

2. Агеєва В. «Світ, як він є, – не для нас, але сам собою...». *Після постмодернізму?*. Київ, 2012. С. 8–33. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10934 (дата звернення: 15. 04.2021).

3. Андрухович Ю. Кримінальні сонети. URL: https://www.lyrikline.org/de/gedichte/kriminalni-soneti-nizhnist-883

4. Анісімова Н. «...Все іще можна зіграти інакше...»: театралізований «світ навиворіт» у поезії О Забужко. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки*. Миколаїв, 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2014_4 (дата звернення: 12.04. 2021).

5. Анісімова Н. Естетична платформа пізнього поетичного модернізму: порівняльно-типологічний аспект. *Філологічні семінари. Художні стилі, течії, напрями: історико-теоретичний аспект.* 2011. Вип. 15. С. 33–40. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/fs/fs_2011_15.pdf

6. Анісімова Н. Історія як «мистецтво грати в шахи» в ліриці О. Забужко. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* Запоріжжя, 2014. № 2. С. 6–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2014_2_3

7. Бабенко М. Теоретичні концепції філософської лірики : проблеми, перспективи. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Fils_2013_16_16 (дата звернення: 12. 04. 2021).

8. Білоус П. Вступ до літературознавства : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 336 с.

9. Білоус П. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості : лекції. Житомир : Рута, 2009. 336 с.

10. Бондаренко Ю. Дидактична модель вивчення ліричних творів у школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія.* 2011. № 35. С. 60–65.

URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2011_35_15

11. Борисюк І. Міф творення в поезії О Забужко. Наукові виклади. Літературознавсто. 2015. С. 57–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mandriv_2015_1_13 (дата звернення: 03. 04. 2021).

12. Брега Л. Гендерна природа психологізму у творах О. Забужко та О. Токарчук: автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.05. Бердянськ, 2016. 20 с.

13. Вісімдесятники : Антологія нової української поезії / уп. І. Римарук. Едмонтон: Видавництво Канадського інституту українських студій, Альбертський університет, 1990. 205 с.

14. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2005. 488 с.

15. Герльт Є. Польові дослідження націоналістичного дискурсу : випадок О Забужко. С. 291–296. URL: https://uamoderna.com/images/archiv/14/17_UM_14_Dyskusii_Gerlt.pdf (дата звернення: 03. 04. 2021).

16. Голік С. Інтертекстуальність поезії О. Забужко. *Магістерські студії. Альманах.* Вип. 20. Херсон : ХДУ, 2020. С. 45–47.

17. Голобородько Я. Сексментальна траєкторія О. Забужко. *Слово і Час.* 2009. № 12. С. 74–79.

18. Головань Т., Поліщук О. Відділ української літератури ХХ століття та сучасного літературного процесу. *Слово і Час*, 2016. № 11. С. 16–19.

19. Грачова Т. Феномен поетичного мислення О. Забужко у контексті постмодерного літературного простору. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*, 2013. С. 84–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2011_16_21 (дата звернення: 03. 04. 2021).

20. Гребенюк Т. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози) : навч. посіб. з курсу «Культурологія». Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. 136 с.

21. Гурбанська А. І. Філософський дискурс сучасної української прози. *Філософія тексту в сучасній культурі :* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф. Київ : КНУКіМ,2019. С. 47–52.

22. Даниліна О. В. Автобіографія як метажанр у творчості О Забужко. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*, 2013. № 3. С. 52–59. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2013_3_12 (дата звернення: 03. 04. 2021).

23. Даниліна О. В., Єрмоленко С. І. Мовна особистість у контексті сучасної літератури : монографія. Мелітополь : Вид-чий буд. Мелітопольської міськ. друкарні, 2013. 211 с.

24. Дністровий А., Андрусяк І. Сучасна українська література кінця XX ст.–поч. XXI ст. : хрестоматія. Київ : Національний книжковий проект, 2010. 464 с.

25. Добродум О. До питання про методологію інтерпретації текстів. *Філософія тексту в сучасній культурі :* зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф. Київ : КНУКіМ, 2019. С. 61–64.

26. Дусова Ж. Некулінарні дослідження з сирого тіста. *Слово і Час.* 1996. № 8–9. С. 67–70.

27. Забужко О. Автостоп: Поезії. Київ : Український письменник, 1994. 95 с.

28. Забужко О. Вірші: 1980–2013. Київ : Комора, 2013. 320 с.

29. Забужко О. Диригент останньої свічки : поезії. Київ : Радянський письменник, 1990. 144 с.

30. Забужко О. Друга спроба: Вибране. Київ : Факт, 2005. 320 с.

31. Забужко О. Задзеркалля: пані Мержинська. URL: http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=zabuzhko&page=zabuzhko022

32. Забужко О. Інший формат. Івано-Франківськ : Лілея, 2003. 47 с.

33. Забужко О. Новий закон Архімеда : вибр. вірші. Харків : Акта, 2000. 250 с.

34. Забужко О. Травневий іній : поезії / О. Забужко. Київ : Молодь, 1985. 64 с.

35. Задорожна О. С. «Феміністська» поетика творів О Забужко: URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM&I21DBN=UJRN

& P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF /L(дата звернення: 03. 04. 2021).

36. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство. Київ : Академвидав, 2003. 390 с.

37. Інструктивно-методичні рекомендації. Українська література. URL: (дата звернення: 03. 04. 2021).

38. Кизенко В. І. Курси за вибором – складова профільної підготовки школярів. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/84274265.pdf (дата звернення: 15. 04. 2021).

39. Кизенко В. І. Формування і реалізація варіативного освітнього компонента: генеза проблеми. URL : https://lib.iitta.gov.ua/712586/1/KVI-Polt18.pdf

40. Кизима Т. П. Мовний образ часу в поезії О Забужко. *Матеріали студент. наук. конф. філол. ф-ту «Спочатку було слово»*. Харків, 2006. URL : http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/ 123456789/6177 (дата звернення: 15. 04. 2021).

41. Констанкевич І., Сірук В. Сучасна українська література: стилі, покоління, творчі індивідуальності : навч. посіб. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 328 с.

42. Лавринович Л. Вивчення поетичної творчості О Забужко у вищій школі. *Проблеми педагогічних технологій.* 2010. Вип. 1. С. 155–160. URL : http:// esnuir.eenu.edu.ua/handle/ 123456789/7669 (дата звернення: 14.04.21).

43. Лебединцева Н. Офелія як контекст: коло «вічного вигнання» у поетичній інтерпретації О. Забужко. URL: https://shakespeare.znu.edu.ua/uk/ lebedinceva-n-ofelija-jak-kontekst-kolo-vichnogo-vignannja-u-poetichnij-interpretacii-o-zabuzhko/ (дата звернення: 14.04.21).

44. Левчук Л., Панченко В., Оніщенко О., Кучерюк Д. Естетика : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 520 с.

45. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. Т. 2 / авт.-укл.Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

46. Лимаренко Т. Лірична героїня прози О. Забужко: психоаналітика

образу. *Вивчаємо Українську мову та літературу.* 2005. № 31. С. 25–31.

47. Лобовик І. Диригент останньої свічки. URL: https://md-eksperiment.org/post/20170720-dirigent-ostannoyi-svichki (дата звернення: 14.04.21).

48. Лук'янова О. Скриптор чи візіонер? (До питання філософії творчості О. Забужко). *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність.* Вип. 7, 2016. С. 88–95.URL : https://core.ac.uk/download/pdf/268531972.pdf (дата звернення: 14.04.21).

49. Малафіїк І. Дидактика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 397 с.

50. Мацько Л., Мацько О. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.

51. Мислива В. Інтертекстуальність імен у творчості О. Забужко. URL : http://eprints.zu.edu.ua/6396/1/vip_58_41.pdf (дата звернення: 03. 04. 2021).

52. Мірошниченко Л. Методика викладання світової літератури в середніхнавчальних закладах : підручник. Київ : Вища школа, 2007. 415 с.

53. Мозгова Л. Літературний процес і ґендерна культура (старша школа) : наук.-метод. посіб. для вчителів укр. літ. Бориспіль : ПП «Люксар», 2011. 352 с.

54. Моклиця М. Вступ до літературознавства : посіб. для студ. філол. ф-тів. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. 469 с.

55. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. 3-тє вид., стер. Суми: Університетська книга, 2010. 175 с.

56. Наукові основи методики літератури / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 340 с.

57. Неділько В. Методика викладання української літератури в середній школі. Київ : Вища шк., 1978. 246 с.

58. Ніколенко О., Мацапура В. Літературні епохи, напрями, течії. Київ : Педагогічна преса, 2004. 128 с.

59. Овдійчук Л. Вивчення житєпису письменника на уроках літератури (естетичний аспект). *Українська література,* 2013. № 11. С. 17–20. URL : http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Ulvzsh_2013_11_6 (дата звернення: 03. 04. 2021).

60. Оксана Забужко. Зі збірки «Травневий іній» (1985). URL: https://nutyfesh.livejournal.com/144970.html (дата звернення: 03. 04. 2021).

61. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. осв. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.

62. Пашник О. В. Трансцендентність як основа буття в ліриці О. Забужко. *ВісникЗапорізького державного університету. Філологічні науки*, 2001. № 4. С. 1–4. URL : https://bit.ly/2pF7BHR (дата звернення: 01.04.2021)

63. Починок Ю. М. Українська експериментальна поезія кінця XX – початку XXI ст. : текст, контекст, інтертекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. / 10.01.06. Львів, 2015. 22 с.

64. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова КМ України від 23.11.2011 № 1392. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п/print (дата звернення: 02.04.2021)

65. Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі : Наказ МОН № 1456 від 21. 10. 2013. URL : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/37784/ (дата звернення: 06. 04. 2021)

66. Про освіту : Закон України від 05. 09. 2017 № 2145-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print (дата звернення: 08. 04. 2021)

67. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20/print (дата звернення: 08. 04. 2021)

68. Пультер С. До питання наукових досліджень з історії розвитку методики викладання української літератури в середній школі. *Методичний пошук. Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. Житомир, 2013. № 11. С. 7–12.

69. Пультер С., Лісовський А. Методика викладання літератури : курс лекцій для студ.-філологів. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 144 с.

70. Сиротенко В., Суровцева Р. Історія української літератури ХХ ст. Методика її викладання. Київ : УНЦ, 2012. 512 с.

71. Ситченко А. Методика навчання української літератури в загальноосвітніх закладах : навч. посіб. для студ.-філологів. Київ : Ленвіт, 2011. 291 с.

72. Скуратівський В. Нельотна погода. Замість передмови та замість монографії. Київ : Факт, 2003. С. 5–19.

73. Сльоновська О., Мафтин Н., Вівчарик Н. Українська література (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. осв. Київ : Літера ЛТД, 2019. 320 с.

74. Соловей Е. Українська філософська лірика : навч. посібн. із спецкурсу. Київ : Юніверс, 1998. 368 с.

75. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі. Київ : Проза, 1995. 256 с.

76. Тарасова Н., Люлька В. «Жіночнність» як один з провідних концептів у поезії О. Забужко. *Філологічні науки*, 2014. С. 29–36. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fil_Nauk_2014_17_7 (дата звернення: 20. 04. 2021)

77. Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі О. Забужко. *Слово і Час*. 2004. № 2. С. 39–47. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/172344/07-Tebeshevska.pdf?sequence=1 (дата звернення: 03. 04. 2021).

78. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенційно-діалогічна концепція. Київ : Міленіум, 2002. 320 с.

79. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 312 с.

80. Ушакова І. М. Вікова психологія : курс лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2016. 123 с.

81. Фасоля А. Як читати постмодерну поезію. *Дивослово*. 2010. № 9. С. 24–28.

82. Фіцула М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти. Київ : ВЦ «Академія», 2002. 528 с.

83. Харчук Р. Сучасна українська проза : Постмодерний період : навч.

посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 248 с.

84. Чижевський Д. Історія української літератури. Київ : ВЦ «Академія», 2006. – 480 с.

85. Шаренко Ю. Займенники я і ти як репрезентанти поетичного світу О. Забужко. *Лінгвістичні дослідження.* Харків, 2014. С. 97–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_lingv_2014_37_18 (дата звернення: 01. 04. 2021).

86. Шаф О. Леся Українка О. Забужко: до проблеми творчої комунікації . *Вісник Львівського університету. Серія: іноземні мови.* 2012. Вип. 20. Ч. 2. С. 243–249.

87. Шаф О. Лірика О. Забужко: альтернативна культурна версія. *Дивослово*. 2015. № 6. С. 47–51.

88. Шведова М. Образні стереотипи сприйняття часу в ідіостилі О. Забужко (на матеріалі збірки вибраних поезій «Друга спроба»). *Лінгвістичні студії.* Вип. 21. 2010. С. 218–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_45 (дата звернення: 02. 04. 2021)

89. Шерех Ю. Куди пролягає траса. Київ : Український письменник, 1994. С. 3–10.

90. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. URL: http://academia-pc.com.ua/product/330 (дата звернення: 01. 04. 2021).

91. Яценко Т. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2016. 360 с.

92. Яценко Т. Формування кометентного читача в умовах профільного навчання. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2012. № 5. С. 8–10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2012_5_4 (дата звернення: 01. 04. 2021).

93. Яцків Р. Імена Бога та біблійних персонажів у поетичному дискурсі О. Забужко. *НЗ ТНПУ. Сер. Мовознавство*, 2017. № 1 (27). С. 357–361. URL : http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8426/1/Yatskiv.pdf (дата звернення: 01. 04. 2021).

ДОДАТКИ

Додаток 1

Постмодерні риси творчості Оксани Забужко

Завдання 1. «Продовжити речення»

а) Постмодернізм виник внаслідок…

б) Постмодернізм має такі параметри…

в) Розвиваються такі жанрові різновиди…

г) Постмодерністи захищають…

ґ) Постмодерністи утверджують…

Завдання 2. Складання асоціативного грона

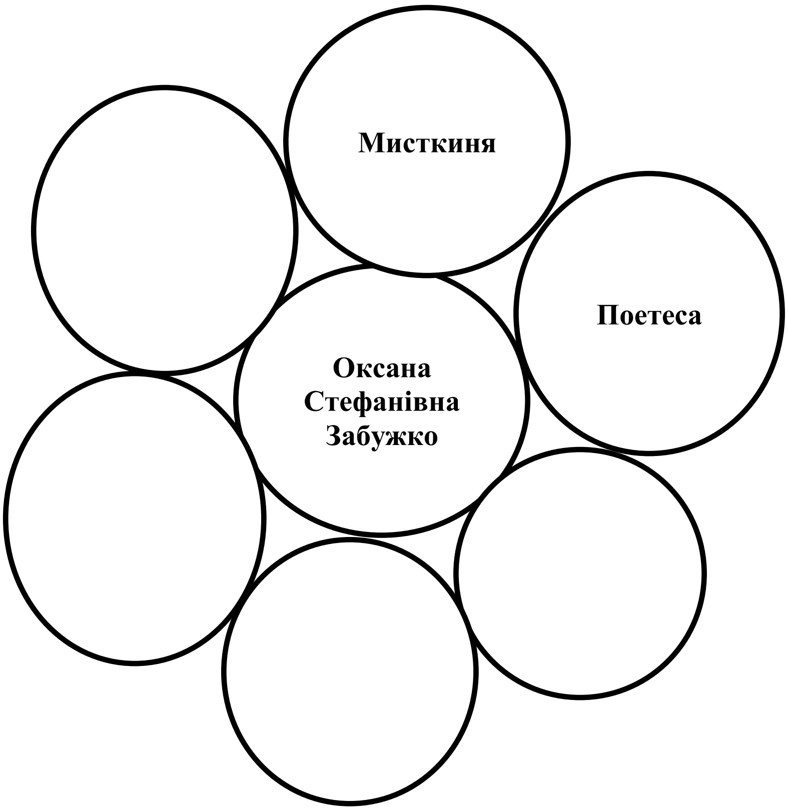

Завдання 3. Метод «Услід за автором»

– Що таке автобіографія?

– Для чого її створюють?

– Чи доводилось вам читати автобіографію, написану в художньому стилі?

– Які картини поставали у вашій уяві під час читання поезії?

– Хто такі предки?

– Що найбільше турбує поетесу?

– Що є причиною того, що народ зникає?

– Яка основна думка твору?

Завдання 4. «Перехрестя думок».

Обмін думками щодо поставленого запитання.

– Що необхідно зробити, щоб відновити колишню славу українців?

Завдання 5. Робота в групах (працює три групи)

3.1. «Задзеркалля: пані Мержинська».

3.2. «Клітемнестра».

3.3. «Офелія та «мишоловка».

Ключові запитання, за якими працюють учні в групах:

– Визначити образ ліричного героя.

– Які думки й почуття героя втілено в поезії? Які художні засоби допомагають їх розкрити?

– Особливості віршування.

– Загальне враження від поезії.

Завдання 6. «Кубування». Обрати самостійно поезію до аналізу.

1. Описати персонажа (зовнішність – цитата).
2. Охарактеризувати (назвати риси характеру).
3. Аргументи за (що подобається в герої).
4. Аргументи проти (риси, які відштовхують).
5. Порівняти (поміркувати, до кого подібний із літературних персонажів).

Завдання 7. Метод «Прес».

Завдання 8. «Незакінчене речення»

– Поезії Ю. О. Забужко особливі …

– Найбільше мені сподобався вірш …

– Творчість поетеси …

– Найбільше запам’яталося з уроку …

– Хотілося дізнатися про …

Додаток 2

Тести за творчістю Оксани Забужко

1. Ознаками постмодернізму є:

а) незвичайні герої в незвичайних обставинах;

б) іронія, інтертекстуальність, гра з читачем;

в) захоплення античною літературою, оспівування земних насолод;

г) типові характери в типових обставинах.

2. Не є представником сучасної літератури:

а) Ю. Андрухович;

б) Є. Маланюк;

в) О. Забужко;

г) І. Римарук.

3. Твори, які вирізняються інтелектуальною та естетичною ускладненістю, наявністю багатого підтексту та зашифрованої образності, належать до літератури:

а) елітарної;

б) постмодерністської;

в) масової;

г) публіцистичної.

4. До характерних ознак сучасної української прози не належить:

а) відхід від лірико-романтики, патетики;

б) трансформація химерної прози;

в) звернення до історичної тематики;

г) дотримання канонів, класичного письма.

5. В уривку з вірша О. Забужко «Читаючи історію»: І зруйнували ґоти Рим, / І молодий і хижий варвар / Все, що вважалося старим, / Гарячим пурпуром забарвив, використано художні засоби:

а) епітети, антитезу, порівняння;

б) метафору, гіперболу, тавтологію;

в) епітети, метафору, анафору;

г) метонімію, гіперболу, анафору.

6. До громадянської лірики з елементами філософської належить поезія:

а) О. Забужко «Рядок з автобіографії»;

б) Ю. Андруховича «Пісня мандрівного спудея»;

в) С. Жадана «Смерть моряка»;

г) О. Забужко «Читаючи історію».

7. Установіть відповідність між уривком із твору та його автором.

Уривки з творів:

1. У нього палка потреба,
у нього жадання слізне:
окраєць нічного неба
піймати у фокус лінзи...

2. Музика, очерет,
на долоні, руці.
Скільки пройде комет
крізь понадхмар'я ці.

3. молодій душе
радій обновам –
лавровий вінок стає терновим
стражники у мученики пруть
хрест не орден
хрест не одберуть.

Автори творів:

а) О. Забужко

б) С. Жадан

в) О. Ірванець

г) І. Римарук

д) Ю. Андрухович

4. Це є поезія найвища,
Це є найвища простота,
Коли передаються вірші,
Як поцілунки – з уст в уста.

8. Установіть відповідність між назвою твору та його автором:

Назви	Автори
1. «Астролог»	а) І. Римарук
2. «Музика, очерет…»	б) О. Забужко
3. «Обнови»	в) Г. Пагутяк
4. «Читаючи історію»	г) Ю. Андрухович
	д) С. Жадан

9. Написати невеликий відгук на одну з прочитаних поезій.

10. Намалювати словесний портрет одного із представників сучасної літератури.

11. Підготувати буктрейлер до одного з прочитаних творів сучасних письменників.